

RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 46 (7).**

1921. a.

Sisu: 1. Päewakorra täiendamine. — 2. Komisjoni täiendawad walimised. — 3. Riigi 1921. a. eelarwe I lugemisel. — 4. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra kindlaksmääramine.

Riigikogu koosolek 18. juulil 1921. a. k. 10 hom. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 59 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab: abiesimees **A. Kerem.**

Sekretääri kohal: abisekretäär **W. Pezold.**

Walitsuse lauas istuwad: rahaminister **G. Westel** ja tööstus-kaubandusminister **J. Kukk.**

Koosolek algab kell 10.40.

1. Päewakorra täiendamine. Juhataja **A. Kerem:** Awan Riigikogu koosoleku.

H. Martna (sd.): Teen ettepaneku päewakorda täiendada punktiga: komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja **A. Kerem:** On ettepanek tehtud päewakorda üles wõtta komisjonide täiendawad walimised. (Hääletatakse.) Sellega on see ettepanek wastu wõetud.

H. Martna (sd.) (kohalt): Teen ettepaneku täiendawad walimised esimeseks päewakorra-punktiks wõtta.

Juhataja **A. Kerem:** Ettepanek on tehtud komisjoni täiendawaid walimisi esimeseks päewakorra-punktiks wõtta. Selle wastu ei waielda. Loen selle ettepaneku wastu wõetuks.

2. Komisjoni täiendawad walimised. Riigikogu liige **Rei** on teada annud, et tema üüriseaduse komisjonist wälja astub.

H. Martna (sd.) (kohalt): Ma teen ettepaneku Riigikogu liikme **A. Rei** asemele üüriseaduse komisjoni walida Riigikogu liige **M. Püüman.**

Juhataja **A. Kerem:** On ettepanek tehtud üüriseaduse komisjoni Riigikogu liikme **A. Rei** asemele walida Riigikogu liige **M. Püüman.** (Hääleta-

takse.) Sellega on Riigikogu liige **M. Püüman** üüriseaduse komisjoni walitud.

3. Riigi 1921 a. eelarwe I lugemisel. Sõna on järjekorras Riigikogu liikmel **M. Martna**l.

M. Martna (sd.): Ma sõna ei tarwita.

Juhataja **A. Kerem:** Sõna on järjekorras rkl. **A. Weiler**il.

A. Weiler (töer.): Ma sõna ei tarwita.

Juhataja **A. Kerem:** Sõna on järjekorras rkl. **A. Hansen**il.

A. Hansen (is.): Ei tarwita. (**W. Linnamägi** (kristl.) kohalt: **Wäga mõistlik**.)

Juhataja **A. Kerem:** Sõna on järjekorras rkl. **O. Gustawson**il.

O. Gustawson (is.): Minu rühmaseeltsimehed **Piiskar** ja **Hansen** on juba öelnud meie üleüldise seisukoha eelarwe asjus ja mul ei tarwitse selle kohta enam sõna wõtta. Ma teeksin ainult mõned märkused sotsiaaldemokraatidele, **Martnale** ja **Jans**ile.

Herra **Martna**, kui wanem poliitikategelane, kõneles enne, selle järele isand **Jans**. Ma pean sedasama järjekorda. Ma jätan esialgu pikemalt puudutanata herra **Martna** suhted Eesti demokraatiaga, mida kui teoreetilist suurust herra **Martna** küllalt kiita ei jõudnud ja mille kui praktilise wäärtuse kohta ta kriitika oli häwitaw igas tollis. Ma tähendan waid mööda minnes: On tõesti imelik — see ilus ja armas demokraatia, mida sotsid **Martna** ja teiste sõnade järele algusest peale on loonud äärmise armastuse ja andumusega, ei wõta ega wõta jalgu alla. Ei olnud meie demokraatlikus riigis, ei sise- ega välispoliitikas, ainustki ala, mis oleks leidnud armu herra **Martna** hammaste all.

Herra **Martna** juhatas enam kui ükskord meie riigimehi välismaile õppima, kuidas tuleb teha tõsist demokraatiat. Ent

herra Martna'le, kui elukutselisele poliitkamehele, tohiks ometi teada olla, et tema poolt kiidetud Saksamaal on töolisteklass oma riigimeestega samuti sõjajalal, kui Eesti töölised oma Päts'i ja Einbund'iga. Niisama ei peaks olema teadmata herra Martna'le tegelise proletariaadi waenulikud suhted Lloyd Georgiga, keda herra Rei nõnda soojalt soovitas eeskujuks tõsise demokraatia tegemises, kes seda demokraatiat iseäranis edukalt teostab, seda tõsist demokraatiat Iirimaa.

Ma ei räägi Soomest, kui walge terrori klassilisest maast. Ja mis näitab see kõik muud, kui seda, et herra Martna'l oleks tõesti aeg ümber õppida demokraatia hindamise suhtes. See näitab ei midagi muud, kui seda, et demokraatia teoreetilised alused ei lange ei kusagil ega kunagi ühte ta praktilise teostamisega. See näitab, et ei saa olla juttu demokraatlikust korrast üleüldse, waid et demokraatliku firma all tegelikult aetakse kodanluse wäewõimuwalitsuse wägiwalla-poliitikat mitte ainult meil, waid igal pool.

Sellepärast ei saa olla rewolutsioonilise töörahwa seisukoht selle sõnalise demokraatia wastu teistsugune, kui terawalt waenulik ja eitaw.

Ühtlasi on selge — herra Martna ja tema sõbrad ei õpi kunagi midagi ümber. Nende demokraatlik jumal on nende käes ja teist jumalat peale selle enam olla ei saa. Sellepärast on enam kui arusaadaw see nõukogude-Wenemaa wastane wiha, mida sotsiaaldemokraadid on alati üle wahunud lasknud ja millele herra Martna oma kõneski paratamatult matti maksma pidi.

Sotsiaaldemokraadid ei suuda ega tahagi wist salata, et issandas hingama läinud „Sotsiaaldemokraat“ omal ajal mitte ainult auga ei wõistelnud kodanlise ajakirjandusega, waid sellele julgesti oma sada silma ette andis nõukogude-Wenemaa materdamises. See on mingi ürgwiha, mis seda wastikum, et ta tuleb meeste poolt, kes on wõidelnud sotsialistliku korra teostamise eest.

Siin kohal ei saa pealegi jätta tähendamata selle huwitawa omapärasuse joone peale sotsiaaldemokraatide nõukogude-Wenemaa wastases positsioonis, mis meid õigustab ütlemata: iga kodanlus on wäärt oma sotsiaaldemokraate ja ümberpöördu. Ja kui sotsiaaldemokraadid sooviwad meie riigimeestele minna õpereisile Lääne-Euroopa, siis peaksid ise tingimata ligi minema. Meie sotsid loewad endid süm-

tiseeriwaiks nõndanimetatud tsentrismile. Neile peaks wäga hästi olema teada, et nende isa Kautsky, waatamata oma renegaatliku seisukoha peale Wenemaa kommunismi suhtes, ometi ei suuda salata seda määratud rahwuswahelist tähtsust, mis on nõukogude-Wenemaal, kui rewolutsiooni kantsil, töörahwa rewolutsioneerimise suhtes. Meie sotsid ei ole seda momenti kunagi näinud. Neile on Wenemaa olnud ja on praegu — herra Martna ei jätnud seda jälle kord ütlemata — mingi metsikuste, mingi nimetu ja õigustamata orgia aasialik ürgmaa, mingi luupainaja, kellega kollitatakse igaühte ja kelle mahamaterdamiseks ei leita küllalt ränku sõnu.

Nemad ei näe neid kangelaselikka kannatusi, mida kannab see rahwas selleks, et wiia oma were ja waewaga raamatust ellu see õpetus, mida pooldawad sotsiaaldemokraadid ise.

Sellega on seletataw herra Martna wäide, et Wenemaa kommunistid, selle asemel, et luua miljonlist sõjawäge, oleksid pidanud agiteerima ja demonstreerima rahwaste rahu suure idee kasuks. Mul tulewad meele Jaan Lintrop'i sõnad: sügisene ilm on kui wanatüdruk: ei saa mehele, nutab, ja saab mehele, nutab jälle. (M. Martna (sd.) kohalt: Teil on üleüldse ämmaemanda kalduused.) Just sarnane sügisene ilm on meie sotsiaaldemokraadid. Ungari sotsialistlik riik ei jõudnud luua sarnast sõjawäge, kes teda oleks suutnud kaitsta liitriikide palgataäkide wastu. Ta langes kokku ja sotsid parastasid — waatke, mis sündis Ungaris. Nõukogude-Wenemaa oskas luua mõjuwa punawäe — ta jäi püsima. Sotsiaaldemokraadid parastasid jälle: waatke, kui lolli tegi Wenemaa. Herra Martna tähendas siit kõnetoolilt ühe wahelhüüde/peale, et see olla hädaütetus, kui tullakse tõendamata, et nõukogude-Wenemaa olla kallale tungitud. Herra Martna lasku aga endale öelda, et see on enam kui hädaütetus, kui tullakse salgama seda üldset tõsiasja. Herra Martna'le ja ta parteisõpradele tohiks wäga hästi olla teada see metsik klaperjaht, mille organiseeris liitriikide kapital nõukogude-Wenemaa wastu, oleks wäga kurb herra Martna hallide juuste juures, kui talle midagi ei ütle Koltshaki, Krasnowi, Denikini, Wrangeli ja teiste walgete kindralite nimed. Kui mitte nende meeste nimed, siis vähemalt Judenitsh'i nimi peaks olema wäga tuttaw herra Martna'le ja ta sõpradele, oma ja kodanlistest parteidest. Herra Martna ei ole ju wana

poliitikamehena mitte nõnda näiw, et ta tõendama julgeks tulla, et see oli ka üks paratamata lüli, nõndanimetatud wabadus sõjas, kui tema oma sotsialistlikkude ja kodanliste sõpradega Krasnaja Gorka ja Gatschina kaudu tegi ligi Judenitsh'i awantüüri Peeterburi waldamiseks.

Herra Martna ja ta parteisõbrad teawad väga hästi, et juba Jamburi mail „iseseisew“ Eesti kadunud oli ja „kartuli wabariik“ peale hakkas. Nad teawad väga hästi, et Judenitsh'i awantüüri õnnestamisel warsti ka seda „kartuli wabariiki“ teps mitte enam olnud ei oleks. Nad teawad väga hästi, et tema ja ta parteisõbrad ning kogu Eesti kodanlus pole kunagi olnud rumalamas seisukorras, kui siis, kui nad oma hoolimata pärisperemehe käsul pidid pidama iseseiswuse sõda iseseiswuse kukutamiseks.

Siin naerdi eile täiest suust, kui seltsimees Hansen julges kahelda teie wabaduswõitluse kaitsesõja iseloomu juures. Teile on muidugi ainu mõõduandwa tähtsusega, kes laskis esimese paugu. Teile ei ütle midagi see teie oma kindel teadmine, et Inglismaa oleks kasutanud Eestimaad ka ilma iseseiswuse sõjata, kui ust, kust kaudu nõukogude-Wenemaale oma palgawäed kaela saata, nagu ta tegi seda Poolamaal ja mujal. (Wahelhüüe paremalt poolt: See on wäljamaa esituse haawamine.) Teie ei taha kunagi saada aru, et nõukogude-Wenemaa, tahtes siin ette pareerida walmistatawat hoop, pidi wiskama waenukinda, et te wõiksite ta üles wõtta ja algada suure kärinaga oma iseseiswuse sõda.

Teie pidasite seda iseseiswuse kaitsesõda ka siis, kui „Waba Maa“ strateeg Aleksander Weiler, alias A. Lex — prohwetseeris, et ainult ja üksi Eesti sõduri tahtmisest oleneb Peeterburi waldamise tähtaeg. See oli tõesti kaitsesõda, — ainult mitte teie iseseiswuse, waid selle tsaarivalitsuse kaitsesõda, kes pukki saades teie iseseiswuse hoobilt oleks kukutanud.

Herrad sotsiaaldemokraadid ning nende sõbrad kodanlased, on parem teile endile, kui teie vähem räägiksite sellest oma poliitilisest pankrotist, millest teid päästis nõukogude-Wenemaa punawägi.

Herrale Martna'le oleksin ma väga tänulik, kui ta lähemalt seletaks, kuidas tema arwamise järele nõukogude-Wenemaa end kaitsesõda oleks pidanud liitriikiid palgataäkkide wastu. Kas oleks nõukogude-Wenemaa pidanud minema paljaste kätega wagusa tallekesena wastu sellele hundikar-

jale, öeldes: siin ma olen, see rahuarmastaja talleke, wõtke ja murdke.

See oleks tõesti olnud armsam sotsiaaldemokraatidele, oleks saanud jälle kord parastada ning näidata näpuga: seal see Wenemaa nüüd on, otsas omaga, nagu Ungari. Ei ole weel teps mitte tulnud aeg sotsialistlikuks rewolutsiooniks. Kogu ilma kapitalistide haikalade-karjale oleks see tingimata väga meeltnõõda olnud, kui nad kaitseta nõukogude-Wenemaa sedamaid oleksid wõinud neelata.

Aga kelle huwides oleks see tähendatud määratud õnnetust — see on rewolutsiooniline töörahwas. Rewolutsiooniline töörahwas sai siis ja saab nüüd aru, et nõukogude-Wenemaa seismise ehk lange misega oleks väga suurel määral seisnud ehk langenud rewolutsiooniline liikumine üleüldse. Sellest see toetus kogu ilma töörahwa poolt nõukogude-Wenemaa kaitsesõda rängas wõitluses kapitalistide palgasõjawägede wastu. Eestigi pidi oma peale tungimisega ägedamail päewil tundma selle nägemata sõjawäe karistawat kätt. Nimelt siis, kui Inglise töölised tõrkusid neid laewu laadimast, mis pidid tooma Eestile sõjawarustust ta wõitluses nõukogude-Wenemaa wastu. (A. Piip (töer.) kohalt: Ei ole olnud.)

Rewolutsiooniline töörahwas on näinud ning näeb praegugi nõukogude Wenemaas wõrratut esiwõitlejat, kelle julge eeskujul julgustab pidama seda ainust ja õiget klassiwõitluse joont: mees mehe ja rind rinna wastu kodanlusega! Töörahwa diktatuur kodanlise wäewõimuwalitsuse asemele.

Nõnda palju oli mul öelda herra Martna'le. Loen tarwiliseks weel peatada herra Jans'i juures. Jans on Tartu mees. Ta ei ole käinud wäljamaal, nagu Martna. Ta arendab sellepärast ainult sisepoliitilisi sihtjooni.

Ma pean ütlema otsekohe, et mind need sihtjooned iseendast ei üllata. Mind paneb imestama see otsekohe, mida lastakse jälle kord kuulda üle tüki aja sealt poolt, kus wiimaseil kuil on targu waigitud ja oldud keeldunud awalikult rääkimast wanema aja tarkusi ja nüüdseid rumalusi endise ewangeeliumi waimus.

Et saada aru neist tasastest häältest peale tormi ja tungiaega, tuleb pisut minna tagasi sotsiaaldemokraatide ajalukku. (Wahelhüüe kohalt: Kas see ka eelarwesse puutub?) See on niisama lähedalt ühenduses eelarwega, nagu herrade Martna ja Jans'i kallaletungimised meile.

Sotsiaaldemokraatide kohta maksab see ränk sõna: „Mooramees on oma töö teinud, Mooramees võib minna“: sotsid on Eesti tõusik-kodanluse ta olemise kriitilisemal päewil töörahwa arwul aidanud demokraatlikku pukki ja kodanlus on sotsid oma kabinetist heitnud ettekotta siis, kui ta arwas küllalt kindla olevat oma jalgealuse ning luges mitte enam hädatarwili kuks wormilikku koalitsiooni koduelewan tidega.

Ühtlasi selle murranguga kodanluse ilmawaates käis ärkamine maaproletariaadi laiades hulkades. Demokraatlikult ja armuta hammustaw kord oli oma paariaas tase eluea kestes jõudnud luua tänuliku kihutustöö pinna selleks, et wirgutada võida maatöölise suuri hulki sotside wabaduswiiruki uimastawast wingust. Kui tuli kokku maatöölise kongress, siis selgus, et neid kandew maapind on läinud põlema sotside jalge all. Nad kukkusid kongressil täiesti läbi. See oli uus ja ootamata hoop sotsiaaldemokraatidele.

Oodates igapäew wormilikku otstahwkut kodanluselt, oli nende päike looja minemas ka maaproletariaadi silmis. See kahekordne hoop ähwardas sotsid murda lõpulikult.

Tulid Riigikogu walimised ja sotsiaal-demokraadid panid wälja wiimase, et päästa, mis võimalik. Ja tänu kõige pimedamate maakondade wähearenenud walijatehulkadele, kes teist korda läksid sotside petlikkude lubaduste õnge, ja tänu nende peakantsi Tartumaale, ei tulnud prahwatus sedawõrd häwitaw lõpulik, nagu ta olema oleks pidanud. Aga suur oli see kaotus siiski. Ja maakonnanõukogu walimistel läks sotsiaaldemokraatide tähe langus edasi täie hooga.

See kõik tegi sotsid ettewaatlikuks ning hoiatas neid hoida oma demokraatlik keel hammaste taga. Nad on pidanud seda waikimisjoont kogu Riigikogu kestwuse aja.

Nüüd on herra Jans eelarwe arutamise puhul jälle kord rääkinud awalikku keelt. Ta on teadmata hoiatanud neid kergeusklikka, kes uskuma walmis, et sotsid on wahepeal ehk ümber õppinud oma endise tarkusega. Kõik on kui enne seal leeris ja muntunud ei ole midagi.

Mind ei pane imestama herra Jans'i tõendus, et kõik on tehtud Eesti demokraatlikus wabariigis selleks, et töölisklass võiks end põhjalikult ette walmistada tulewase ilmakorra wastu. Ma ei taha käsitada herra Jans'i wäidet, Eesti-Wene

kokkupörke klassisõja iseloomu eitamiseks. Ma waikin sellest, kuidas Jans leiab, et meie praegust maareformi teostatawat õnnelikult. See ajalooline kolmainus on alati olnud sotsiaal-demokraatide riiklise tarkuse nurgakiwi. Mille aga ma siin kohal kinni naelutama pean, on see äärmise häbematuseni poliitiline huligaansus, mis ka herra Jans süüdistab iseseiswaid ja kommuniste prowokatsioonis.

Herra Jans ja teised herrad sotsiaal-demokraadid lasku endile öelda, et neil ei tarwitse tulla otsima prowokatsiooni meie ukse ette. Sotside partei õnneküti-poliitika pole kogu oma eluea kestes üleüldse olnud muud, kui üksainus suur ja häbemata prowokatsioon töörahwa wastu.

Sotsid seisawad tõsiasi ees: kodanlus läheb ülbemaks iga päewaga ja tungib töölistele ikka ägedamalt peale. Nad otsiwad põhjusi, ning leiawad need põhjused. Süüdi ses kodanluse sõjakäigus proleta riaadi wastu ei ole keegi muu, kui iseseiswad sotsialistid ja kommunistid. Ei keegi muu, kui III. internatsionaali mehed oma töörahwa wõimuwalitsuse warjamata jutlustamisega on need, kes protowteeriwad meie heldet ja armulist walitsust tarwitama karistawat kätt töörahwa wastu. Iseseiswad ja kommunistid peawad olema see põletamisohwer, kelle sotsid tahawad ohwerdada oma weripunaste pattude lunastamiseks.

Eesti kodanlus on töörahwale alati peale tunginud. Ei ole olnud aega, kus kuitah ehk märjalt ei oleks löödud wangikotta ehk mätta töölisteliikumise agaramad tegelased. Ja kui me küsime, kes on süüdi praeguses ja endistes ristsõdades töörahwa wastu, siis võib olla üks ja see ainus wastus: süüdi selles on sotsiaaldemokraadid. On süüdi need mehed, kes otsustawal silmapilgul pöörasid otsustawalt selja töörahwale ning läksid kodanluse leeris kaitsema demokraatiat töörahwa wastu.

Kodanlus on mõistnud tarwitada sotsiaaldemokraate kõige alatemat tööriistadena töörahwa mahamaterdamises. Sotsiliku Sassa paari kaudu on kodanlus süstemaatiliselte wälja kiskuda lasknud töörahwa ridadest ta aktiivsemaid ja tublimaid jõudusid. Ka Eesti esimene üleriikline ametiühisuste kongress wõis õigusega tunnistada sotsiaaldemokraate kontwõõrasteks töörahwa koosolekul, ja heitis nad sealt wälja. Mis peame meie ütleva sotside kohta nüüd, kus teame, kuidas 102 agaramat tööliste liikumise tegelast wägiwaldselt maalt wälja saadeti ja 26 kõige paremat neist maha tapeti Isborski lepikus.

See oli surnuaia rahu ning surmaõhk, mis siis tõmbus läbi proletariaadi hõredakslöödud ridade. Ja nüüd, kus kodanlus kindlasti pukki aidatud, kus ta jalgealune kindlustatud proletariaadi werega, kus proletariaadi read süstemaatiliselt lagedaks rüüstatud, nüüd, kus kodanlus hakkab näitama hambaid, nüüd, kus tuleb lõigata seda, mida külwatud kogu aeg, — nüüd tullakse, ning öeldakse: süüdi on iseseiswad ja kommunistid.

Ei saa olla suuremat huligaansust, kui see. Kiwidki peaksid kisendama nende weripattude pärast, mis on koormanud oma äraandlikule hingele sotsiaaldemokraadid. Ent nemad tulewad ning prowotseeriwad ülbelt: süüdi on iseseiswad ja kommunistid.

Prowotseerige edasi, herrad sotsiaaldemokraadid, sellega olete elanud kogu oma eluea ja sellega te kord surete. Ainult ühte ärge lootke — tänu töörahwalt. Teie tänu kodanluselt on täna teie käes ja homme wõib olla pole sedagi teps mitte enam. Teie õigustate herra Einbund'i jöhkraat rüüstada töörahwa wastu kui paratamatut wastuwahendit iseseiswate ja kommunistide mahatapmiseks. Sellega jätkate teie sedasama oma põlist tööd, mida teie alati olete teinud, kaswatades kodanluse isu ja aidates teda töörahwa huwide nimel armutult lõhkuda proletariaadi ridu. Wõib olla heidab kodanlus teid wälja oma eeskostastki enne, kui töörahwas jõuab teie kohta teha oma häwitawa lõpuotsuse.

Sest üks on kindel: töörahwas ei lase end eksitada sotsiaal äraandjate armetuist wassinistest ja weesegamisest. Rewolutsiooniline töörahwas meil ja mujal jääb kindlasti sellele kolmanda internatsionaali klassiwõitluse joonele: Mees mehe ja rind rinna wastu kodanlusega. Töörahwa diktaator kodanluse wäewõimuwalitsuse asemele! (M. Martna (sd.): Kas see oli kõik?)

W. Linnamägi (kristl.): Terwe rida kõnesid on eelarwe puhul peetud, on eelarwet arwustatud õige terawalt pahemalt poolt, ka kaunis terawalt paremalt poolt, ja ka keskkoht ei ole temaga rahule jäänud. Seal juures on isegi asju arutatud, mis sugugi eelarwe kohta ei käi. Wäga palju on räägitud ja niipalju on mõtteid ette toodud, et mul wiimase kõnelejana raske on midagi uut ette tuua. Aga et iga rühm on omale kohuseks teinud oma mõtteid eelarwe kohta awaldada, siis pean ka mina oma kohuseks arwama eelarwe kohta mõt-

teid awaldada, lootes, et ühes sellega ka selle erakonna seisukohta enam wõi vähem õigelt awaldan, millesse mina kuulun.

Eelarwet on kõikide poolt arwustatud täiesti subjektiivsete muljete najal, objektiivselt ei ole eelarwet keegi kriitiliselt analüseerinud, waewalt suudan ka mina seda teha, sellepärast räägin ka subjektiivsetest muljetest.

Herra Stackelberg tähendas oma kõnes, kui ma ei eksi, et meie riigi organisatsioon haige on. Mitte ükski, et see tõsi on, on tõsi, et meie eelarwe ka tõepoolest haige on. Teda wõib piltlikult wõrrelda haige mehega, kes waewalt ennast jalule on ajanud, kelle näolt weel werewaesus wälja paistab, (N a e r.) kes õige tugewasti lonkab, õieti on tal teine jalg pool halwatud. Ka kuub on tal õige kirju ja lapitud. Eelarwekomisjonis on katsutud küll wolte wälja siluda, talle ühtlast kaju anda, kuid see on wähe korda läinud. Meie eelarwe ei kujuta midagi ühist ei sisu ega vormi poolest. Meie eelarwekomisjonis kaasa töötades jäi mulle niisugune mulje, et meil ei ole ühist kindlat walitsust, waid meil on üksikud ametkonnad, üksikud walitsuse harud, kes kõik enam-wähem iseseiswalt töötawad, kes iseseiswalt omale ülesandeid seawad ja neid teostada püüawad. Loomulikult on niisuguse olukorra juures iga ametkonnal tahtmine oma peale wõimalikult palju ülesandeid koguda, neid lühikese ajaga teostada, küsimata sellest, kas üldine riikline seisukord seda lubab. See juhtiwa kindla walitsuse puudumine annab ennast mitte ainult eelarwes, waid ka terwe riigi elus tunda. Meie eelarwe ei paku üldist pilti riigi majanduslisest-poliitilisest elust, ei paku selgust ühe ehk teise riigi tegewuse haru kohta, ta on õieti konglomeraat numbritest, mis midagi ei ütle; wõib olla, on need arwud uhked miljonid, aga nad ei ütle ometi midagi. Herra Birk toonitas oma kõnes umbes sedasama, ta arwas, et parandust saab siis, kui luakse ministriumide seadus. See on jaolt õige, see toob teatud parandust, aga wõib olla tuleb weel kaugemale minna.

Mitu korda on kõneldud kokkuhoidmisest, seda on ka, nagu ma kuulsin. Asutawa Kogu eelarwekomisjonis toonitatakse. On koguni komisjonisid asutatud riigiasutuste koosseisude läbiwaatamiseks, mis weel praegu mõnes asutuses töötab. Kuid minule paistab, et tegelikka tagajärgi on õige wähe kätte saadud. Illustratsiooniks, kuidas kokkuhoidmisega lugu on, toon wäikese näituse. Meie eelarwes on liikua

wara muretsemiseks 27.500.000.— summa ette nähtud. Kuna meil nüüd üleüldine kalduvus on ametnikkude arvu võimalikult kokku tõmmata ja ametikohti vähendada, jääb minul arusaamatuks, mis jaoks on tarwis nii suur summa, mis suuremalt jaolt mööbli muretsemise peale läheb. Nii palju, kui ma olen näinud, on meie ametikohtades väga hea mööbel — tammepuust kapid ja kirjutuslauad, jne., mida Wene ajal kunagi olemas ei olnud. (Wahelhüüe: Asutustel on palju laenatud mööblit.) Wõib olla, ei tea, kuid on näha, et meil tõesti kokkuhoidmist ei ole. Riigi majad on ilusti ära wärwitud, mis väga meeldiw silmale. Kuid waadates, kes meil maju wärwib, siis näeme, et see mõni rikas juut-spekulant on. Ometigi ei ole meie riik niisugune rikas spekulant ja mõnigi wärwimine wõiks tulewaseks aastaks jääda, ilma et ju midagi kahju tooks. Igatahes ei osata meil ka sel alal kokkuhoidlik olla.

Meil räägitakse palju ametnikkude rohkusest, kui palju neid aga õieti on, selle üle meil eelarwe selgust ei anna. Meie oleme kuulnud eelarwekommisjonis, et meil üle 2.000 politseiametniku olla, nii et iga 600 elaniku peale 1 politseiametnik tuleb. Minu arwates on see liiga suur arw, meie wõiksim wäiksema arwuga läbi saada. Meie kuulsime ka metsawahtide rohkuse kohta, et nende arw umbes samasugune on, kui politseinikkude oma, ka umbes 2.000 inimest. Kui suur raioon iga metsawahi alla käib, seda ei ole meil teada. Arwatawasti on mõni raioon ainult paar tiinu suur, kuna teises kohas loomulikult palju rohkem metsa ühe ametniku alla kuulub. Eelarwest ei ole näha, kas nii suur metsawahtide arw tõesti otstarbekohane on, kuid nurisemisi on selle üle palju kuulnud. Need suured arwud on sellega arusaadawad, et näituseks iga wõsastik metsaks loetakse ja sinna metsawaht ametisse panna. Niisugune teguwiis oleneb meie asjaajamise wiisist, meie terwest süsteemist. Teiselt poolt on aga jälle ametikohte, kus ametnikka liig wähe on. Edasi, on meil töowiljakuse kohta räägitud, et ta liig pisikene olla. Üleüldises mõttes on see küll nii. Selgus näituseks, et praegu Tallinna laiarööpalise raudteejaamas on 431 ametnikku ja teenijat, maksimaalne päewane wagunite läbilask olla 200 wagunit. 1916. a. aga oli ametnikka 299 ja wagunid on läbi lastud ühe päewa jooksul kunni 700. Kui see tõsi on, siis on produktsioon küll palju wäiksemaks läinud. Nii kuuleme ka suu-

rest ametnikkude hulgast tolli peal, wist 256 ametnikku. Neid oli ennemalt igatahes wähem, siiski ei edene töö nii ruttu, kui wanasti, tolli deklareerimine nõuab oma 5—6 päewa. Ometi seal juures loodakse meil uusi ametiasutusi juure ja nimelt õige suure ametnikkude arwuga. Ma tahaksin nimetada statistika keskbüroot. Sinna wõetakse 34 ametnikku tööle, räägitakse isegi 50. Ma ei räägi koguni asutamise wastu. Büroo on tarwilik asutus, aga siiski wõib olla, et büroo konstrueerimise juures, tema loomise juures, on silmas peetud teataw iseloom, mis wastuwõetaw ei ole. Räägiti, et meie peame oma statistika asutused ühte keskkotta kontsentreerima, kohtade peal kaowad siis sarnased asutused ära. Pärast tuli aga wälja, et neid õige wähe ära kaob, wõetakse lihtsalt ametnikka üle, selle peale waatamata kui head nad iseeneest on, kas nad sel alal töötada oskawad wõi mitte. Nii on põllutöoministeeriumi statistika osakonnas, kus 28 ametnikku oli, wist 16 ametnikku üle wõetud; järel jääb sinna umbes 7 inimest, nii et ametnikkude arw ainult mõne üksiku wõrra wähemaks jäänud. Niisama on siseministeeriumi statistika osakonnast ametnikud üle wõetud. Ka raudtee peal jäetakse küllalt statistika ametnikka järele, terwelt 22. Herra Martna ütles siin, et meie kontrolli peale liig suure summa kulutame, 28.000.000 Mk., et Soomes palju wähem kulutatakse. Kas herra Martna selle üle siis ei pahanda, et meil statistika büroo peale pooles aastast 3 miljoni ära tarwitatakse, tähendab terve aasta jooksul 6 miljoni? Kas ta mitte ei ütleks, kui suur see summa Soomes on?

Eelarwe kritiseerimisel tuli ilmsiks, et pahempoolsed tema üle väga pahased on. Mina arwan, et nad wõiks wähem pahandada, sest riikline sotsialism on meil õige suurel määdul läbi wiidud, riik on kõige suurem ettewõtja, tema käes on näituseks: põlewkiwi, metsad, raudteed, tehased, jne. (M. Martna (sd.) kohalt: Teie mõtlete wist riiklist kapitalismust.) Ma arwan, et see sotsialism on. Meie parempoolsed ei pahanda mitte nii palju selle üle, et riik ettewõtja on, waid nemad nõuawad enam seaduslist alust, nõuawad põhikirju sarnastele-ettewõtetele. See on ju väga õige ja soowitaw. Ma arwan aga, et meil weel väga palju riiklisi asutusi on, milledel ka seaduslist alust ei ole. Ma tähendan siin ühe peale, näituseks omawalitsuste peale. Omawalitsuse asutused on meil eksisteerimas õieti ilma seaduslise aluseta ja on arenenud, nii ütelda, teada-

andmise korras. Ma arwan, et nendele on tarwis seadusline alus luua. Aga kes peaks seda looma? Meie nõuame ikka walitsuse käest, aga meie oleme näinud, et need walitsuse seadusandlised talgud § 12-a. korras meid ei rahulda. Ja kui meie waatame oma Riigikogu töowiljakuse peale, siis peame ka punastama. Meie sammume tigusammudega oma seadusandlises töös. Kui ma ei eksi, siis on mõõdaläinud poolaasta jooksul ainult, wõib olla, kümnekond seadusi elusse wiidud. Minu arwamise järele ei wõi seda mitte suureks tööks pidada. Sellepärast, enne kui meie hakkame walitsuse käest midagi nõudma sellel alal, peaksime wist enne oma ukse eest pühkima.

Siis pahandakse pahemalt poolt, et meil ei ole demokraatlist korda. See on teatud määral õige, aga ma tahaks ütelda, et nii kaua, kui omawalitsuse ja walitsuse wahekord ei ole selgitud, ei ole ühe ehk teise wõimu piirised, ülesandeid ja tegewusala seaduse põhjal kindlaks määratud, sissetulekud ei ole ära jagatud, niikaua ei saa õiget demokraatlist korda olla, waid ta jääb loomulikult bürokraatlikeks. Sest kõik need maad, kus õieti demokraatline kord walitseb, on omawalitsuse põhimõttele üle wiidud, näituseks Inglismaa. Meie eelarwe iseäraldus on see, et seal puuduwad dotatsiooni ja subwentsiooni summad. Kui meie waatame oma eelarwet, siis näeme, et kui maha arwata need 76 miljoni, mis antud omawalitsustele laenuks algkooli õpetajatele palkade maksmiseks, 5 miljoni, mis keskwalitsus sundluse algkooli teostamiseks omawalitsustele on annud, ja need 5 miljoni, mis omawalitsustele wõla tasumiseks politsei ülespidamiseks on antud, siis muid summasid üle ei jäägi. Inglismaal aga on riigi poolt omawalitsustele antud abirahade summa 16% eelarwest, ja omawalitsuste eelarwe on peaaegu niisama suur, kui riigi eelarwe. Niisamuti on ka Prantsusmaal ja Belgias. Kui suur meie omawalitsuste eelarwe on, seda meie ei tea. Wenemaal oli ta wiimasel ajal 14%, meil on ta wist suurem, kuid siiski ta kindlat suurust meie ei tea, ehk see küll väga tähtis teada oleks. Inglismaal peetakse kõik waeste hoolekanded riigi kulul ülewal omawalitsuste kaudu. Selleks andis riik omawalitsustele wiimastel aastatel 200 miljoni.

Kui waatame meie töö- ja hoolekandeministeeriumi eelarwet, siis on seal summasid wabadussõja inwaliididele 33 miljoni, teine suurem summa sellel alal on

weneaegsetele pensionäridele 13 miljoni jne. Minule on arusaamatu, mis summa see wiimane on. On teada, et meie Eesti soost kodanikud, kes Wene ajal wälja teenisid, meie riigilt pensioni ei saa. Kas ei ole need weneaegsed pensionärid wiimaks weel Wene mustasajalised ametnikud. Mulle on tähelpanemise wäärt see nähtus, et Wene wanad mustasajalised ametnikud koguwad Eestisse, pea kõik on siin koos, kes enne teenisid. Mis tõmbab neid siia? Mulle on räägitud, et meie Tartu rahulepingus olla punkt, kus meie riik ennast kohustab endistele weneaegsetele ametnikkudele pensioni maksuma. Ja kui siis meie riik niisugustele isikutele, kes kogu oma eluaeg meie kahjuks on töötanud, pensioni peab maksuma, siis ei ole see mitte õige nähtus. Kui meie tähele paneme, kes kõik siia tagasi on tulnud, siis wõib ainult imestada. Ma olen näinud siin näituseks ühte ohwitseri, kes 1905 a. turu peal inimesi maha laskis. Siis on siia tulnud kõikisugu sandarmid ja nuuskurid. Mina mõtlen, et meie välisministeerium, wõi siseminister, kelle alla see asi käib, peaks enne mõtlema, kui sissesõidu lubasid sarnastele isikutele antakse. Peale selle on suured hulgad juutisid ja muid wäljamaalasi, ühesõnaga niisuguseid inimesi, kes ei ole enne Eestimaad näinud, nüüd Eestimaad kodakondsusesse wastu wõetud. Mina ei taha mitte rääkida showinismuse mõttes, aga ometi ei saa mitte leppida niisuguse korraga, kui meil on ministeeriumides ametis wäljamaalased, nagu rahaministeeriumis, sõjaministeeriumis ja raudtee peal. ka posti peal on isegi lätlasi ja leedulasi postiljonisid, kes sugugi meie keelt ei oska ja nii on meil tihti eestlasel wõimatu kohta saada. Ma arwan, et kasu selle tõttu wäiksem on, kui kahju, ja meie oma ametnikkudel, kes tulewad Wenemaalt Eestisse tagasi, on tihti väga raske kohta leida, kuna kohad wäljamaalaste käes on. Õeldakse ju muidugi need spetsialistid olewat, aga sagedasti on ka meie ametiasutustes tegemist niisuguste wõõramaalaste ametnikkudega, kes seal töötawad, ilma et neil oleks wastawa ameti peale spetsiaalsust ja igakord ei waadata ka mitte nende spetsiaalsuse peale.

Siis otsime meie oma eelarwes asjata laenu fondi omawalitsustele ehituste ja majade korraldustööde jaoks. Meie korterikriisi juures on määratu tähtis see, kuidas moodi wõimaldada ühekorra sellelt surnud punktilt liikumist ja kõrwaldada seda kriisi, mis walitseb praegu. On tarwis wa-

litsuse tähepanu selle peale juhtida, et walitsus peaks abiraha andma selle jaoks linnadele, et kuidagi moodi ehitamist jälle jätkata wõiks. Herra Laidoner ütles, et meie suured warandused: maad, metsad, on muutunud passiiwseteks. See on täiesti õige. Mis puutub aga majadesse, siis ei muutu need mitte ainult passiiwseks, waid nad häwinewad lihtsalt ära ja missugune suur kahju sellest riigile on, seda ei oska mitte arwata. Ometi on see peaausjalikult tingitud meie ebamäärase üüriseadusega. On lõpmata nurisetud niihästi majaanikkude kui ka üürnikkude poolt, kuid asi seisab paigal. Ma tahtsin siin tähepanu selle peale pöörata, et kiires korras peab käsile wõetama ehituse töö ja selleks tingimised loodama. Niisuguse tõsise asjaga ei wõi mitte nalja heita. Näituseks, kuidas hoolitsetakse mujal riikides korteriolude eest, tähendaksin, et Inglise walitsus enesele kohuseks tegi 10. augustil 1914 a. seadusega kõikidele oma ametnikkudele majad ehitada ja korterid anda normaal üüriga. Ma usun, et seda peaks ka meie riigis eeltulewatel aastatel järel teha katsumata.

Muidugi mõista kõige suurem wiga on see, et meie eelarwe lonkab teist jalga, nimelt tulude osas. Tema suur puudujääk lõhnab pankroti järele. Peaosana tulude eelarwe küljel esinewad maksud. Kõige pealt tulumaks. Herra Martna kaebab kaudsete maksude rohkuse üle, ja soowitab otsekoheseid maksusid wõtta. See on isenesest õige ja selle wastu ma ei waidle, kuid tähendan, et meil on otsekoheseid maksusid õige palju. Minu kokkuarwamise järele on meil 30 mitmesugu otsekohest maksu ja peale selle weel 15 mitmesugu otsekohest maksu omawalitsuste heaks, nii et otsekohest maksude wähesuse üle meie kaebada ei wõi. Ennem on neid liiaks palju; wõiks ehk vähendada. Nii kui ma enne korra rääkisin, peaks kõik maksud süstematiseerima, sest meil wõetakse ühe ja sellesama objekti pealt, ühe ja sellesama asja pealt kolm kuni neli korda ühte ja sedasama maksu — ühelaadilist maksu. See ei ole kuidagi moodi soowitaw ja mina arwan, et meie peaks kiirelt paremini maksusid korraldama ja süstematiseerima. Kõige esimese koha peal eelarwes on tulumaks. Kõige suurem sissetulek meie eelarwes maksudest on nähtud 400.000.000 tulumaksust. Mina kahtlen aga selle juures, kas meie tõepoolest sarnase summa sisse saame, sest meil ei ole mingisuguseid andmeid, palju siamaale on

sisse tulnud. Kui ma seda küsimust eelarwekomisjonis puudutasin, ei olnud selle peale wastust. Juba see, et eelmiste aastate tulumaksu wõlg 100.000.000 on, näitab, et tulumaks kogusummas meil waewalt kokku tuleb. Iga kodaniku peale arwatult teeb tulumaks õige suure summa wälja ja meie üldist waesust ja maksuwastast meeleolu arwesse wõttes, peale selle weel muid tingimisi tähele pannes, wõib eeldada, et tulumaksu waewalt ehk 200.000.000.— sisse tuleb. Peale selle tuleb küsida, kas see 400.000.000 on täielik riigi tulumaksu summa, wõi on sealt maha arwamata $\frac{1}{3}$ omawalitsuste maksu. Kui see siin täielik riigi tulumaksu summa on, siis peab olema kusagil ära näidatud $\frac{1}{3}$ sellest summast, mis omawalitsuste kasuks maha wõetud, aga seda eelarwes näha ei ole.

Siis tahaksin ma weel peatada liikumata waranduste maksu juures. See on 35.000.000; peale selle 2.000.000 eelmiste aastate maksu. Ka sellest maksust läheb $\frac{3}{4}$ omawalitsustele ja nüüd oleks huwitaw teada, kas see 37.000.000 siin on ainult $\frac{1}{4}$ liikumata waranduste maksust, wõi maksu kogusumma. Kui see siin ainult $\frac{1}{4}$ sellest maksust on, siis peab seda maksu üldse ette nähtud olema 150.000.000 marka. Komisjonis ma seda järele ei küsinud, ja nõnda jäi asi seletamata. (A. Jürman (põl.) kohalt: Komisjonis seletati seda ilma küsimata.) Kas aga liikumata waranduste pealt maal wõimalik on kokku saada 150.000.000, on wäga küsitaw. (Wahelhüüded pahemalt poolt.)

Siis on weel ette nähtud põhi ärimaksu 12.000.000, 140.000.000 marka nendelt äridelt, kes kohustatud ei ole awalikult aru andma ja nendelt, kes kohustatud aru andma 13.000.000. Minu arwates on need sissetulekud hiigla suured ette arwatud, ja waewalt wõib loota nende sissetulekut. Pealegi ei paista mulle nende maksude wahekord õige olewat.

Edasi on eelarwes ette nähtud maks liikumata waranduste pealt linnades 596.000 suuruses. See maks peaks linnade kätte antud saama. Pealegi peaksid ka muud reaalmaksud üle minema linna omawalitsuste kätte, nagu Preisimaal see juba sündinud.

Siis on weel ette nähtud adwokaatide maks, mis minu arwates küll juba ära kaotatud on, siis weneaegsed wõlad, millede kättesaamine jällegi wäga küsitaw asi on. (Pahemalt poolt: „Aga kui nad ometi sisse tulewad“. Naer.)

Üleüldse ei ole aga meie eelarwes puudujääk mitte nii väike, kui meil siin kättejagatud eelarwel ära tähendatud, waid tõelikult umbes üks miljard marka. Igatahes on see väga suur summa, kui meie seda üksiku kodaniku kohta arwame. Peab nõus olema rahwaesitaja Laidoner'i ütelsega, et kodanik riigile palju rohkem maksuma peab, kui riik temale jõuab selle eest mõnususil lubada. Kuid ma ütlen, et siin ei ole weel niipalju tähtis selle maksumussumma suurus, kui rahwa meeolu. Rahwas teab, et meil on palju riigiwargaid, neist kirjutakse õige tihti ajalehtedes, ja kujutage nüüd omale ette lihtinimese meeolu, kes raha makstes otsekohe eeldab, et see summa riigiwarga tasku läheb. Missuguse südamega siis see mees peab maksuma.

Siis on weel huwitaw tähele panna, et kulud politsei, kohtu ja wangimajade peale, juure arwatud weel 22.000.000 kontrolli peale, iga elaniku kohta 360 marka maksu wälja teeb. Selle juures on aga haridusministeeriumi kulud ainult nii suured, et seal iga inimese peale kulusid 280 marka tuleb. Sellega läheb meie sisemine julgeolek ligi 100 marka inimese pealt enam maksuma, kui haridus.

Ükski walitsus ega riik ei põhjenu ometigi mitte toore sõjalise jõu peal, waid tõe, õiguse ja aususe peal. Meie eelarwe materiaalne külg on puudulik ja lonkab, riigimajandus on wilets. Kuid see ei ole mitte pea hädaoht. Suurem häda seisab selles, et meie rahwa waimline ja hingeline jõud väike on, temä hing ja waim haige on. Kui meie waatame rahwa elu, siis ei saa meie seda salata, et kõlblus rängasti langenud on, puudub igasugune moraal, usk on kadunud. Kuritegewus on kohutawalt suureks kaswanud ja kaswab ikkagi weel. Arwud, mis kriminaalpolitsei ülem ette kandis, on kohutawalt suured. Nähtawasti on õigluse tunne rahwa seast kadunud, ei tehta enam oma ega wõõra wahel wahet. Ja kui meie nüüd peatame oma kohtu juures, kes õigusemõistmise eest peab hoolitsema, siis peame raske südamega ütleva: meie kohus ei ole mitte oma ülesande kõrgusel ja võib olla on ka osalt sellega seletataw see asjaolu, et rahwa seas õigusetunnet ei ole. Inimesed ei näe mitte, et kuriteod nuheldud saawad. Tõstetakse protsessid üles, uuritakse, kuulatakse, siis jääb kõik waikseks ja mingisuguse nuhtluse määramisest ei ole niipea kuulda. Kohus läheb liiga pikalt, aastate wiisi seisawad protsessid ja ei tule kohtu ette. Loomuli-

kult tuleb siis lihtmehele mõte, et nuheldud keegi ei saa; igauks warastab, ma warastan ka. See on nii tähtis asi, et tema peale peab tõsiselt rõhku panema ja kõik selleks tegema, et kohtupidamise käiku elustada, et õiguse mõistmine mitte seisma ei jääks. Pikalise kohtupidamise tagajärjel waewlewad suured hulgad wangisid rasketes oludes wangimajades, magawad põranda peal, 3—4 korda rohkem ühte tuppa tuubitud, kui normaal oludes lubataw ja seal juures suurem osa neist ainult eeluurimise all ja seega ka paljud tingimata ilma süüta. Niiviisi peetakse neid aasta ja poolteist kinni, ei kuulata isegi wahest mitte üle, sest üks inimene, üks kohtuuriija, ei jõua päratuma hulga kohtuaktide kallal suurt midagi ära teha. Siin juures tuleb wahest ilmsiks, et inimene on istunud poolteist aastat eeluurimise ajal kinni ja mõisetakse pärast ainult kolmeks kuuks wangi, ja ometigi ei arwata seda eeluurimise ajal istunud aega maha. Niisugune kohtumõistmine ei rahulda mitte rahwa õigusetunnet. Siin peab abi tulema ja õige peatselt. Niisama peaksime ka wangimajade eest hoolitsema, neid wiletsaid olusid, mis seal walitsewad, katsuma kõrvaldada. Wangimajade peale ülem ütles küll, et wangimajad ei ole riigil mitte esimene asi, aga ometigi ei wõi meie inimesi ja nende seas ka ilmsüütuid, nii raskesti kannatada lasta. See rikub inimese õigusetunnet.

Ei ole ka imeks panna, et meie rahwa seas niisugused haiglased nähtused esile tulewad, kui tähele panna, et meie rahwaharidusministeeriumi eelarwes mitte ühtegi summat usuõpetuse õpetamise jaoks algkoolides ei ole määratud. Küll leiame sealt summasid mõne muu asja peale, aga nii tähtsa asja jaoks, nagu usuõpetus seda on, ei ole seal pennigi määratud. (Wahel hüüe: Seadus ei luba.) Aga erawiisil ometigi võib õpetada usuõpetust, ja kui walitsus selle jaoks summad annaks, siis saaks see igas algkoolis teostatud. 95% rahwast tahab usuõpetust, kuid siin wõetakse leib rahwa käest ära ja antakse kiwi asemele.

Niisama ei leia mina kusagil summasid tõsise kirjanduse soetamiseks. Ei leia mina samuti summasid kõlblise lõbu, nagu laulu ja muusika, edendamiseks. Ometigi on need väga tähtsad asjad. Soome walitsus igatahes, nagu meie sealsest eelarwest näeme, kulutab suured summad laulu ja muusika peale. Meil nende peale mingisuguseid summasid näha ei ole. Selle wastu raisatakse suuri summasid wanawara

korjamise peale. Meie ei ela ometi mitte wanawarast. Niisama ei näe mina mingisuguseid summasid wõitluseks pornograafia ja kinode wastu, mis meie noorsoo peale otse häwitawalt mõjuwad. Niisama peaks ära kaotatama muusika igasugustes kõrtsides, et sellega joomisele ahwatlemisele piir panna. Mina igatahes selle poolt seista ei saa, et alkohol täiesti ära kaotataks, aga tema häwitusele tuleb katsuda piir panna. (M. Martna (sd.) kõhalt: Mina tean juhtumist Saksamaal, kus üks pastor diakonissi õdedega kõrtsides käimast ära ei ütelnud.) Selle wastu mul midagi ei ole, et Saksamaal see sündis, pealegi kõrtsi ja kõrtsi wahel on ju wahe. (A. Weiler (töer.) kohalt: Seal olid kabinetid.) Kokku wõttes peab ütleva, et niikaua, kui rahwa hinge terwise ja kõlbluse tõstmise peale rõhku ei panda, see ikka endises sihis enam ja enam alla langeb, ja siis kardan ma, et riiki ei saa üles ehitada ka materjaalselt, ja meie ehitame eelarwe liiwa peale. (N a e r.) See on päris tõsi ja siin pole naerda midagi, sest kui meie wõtame kõik need numbrid, mida meie tahame rahwa käest mitmesuguste maksude näol sisse nõuda, ja kui rahwas neid maksta ei taha, siis ei ole ühtegi jõudu, millega neid summasid kokku korjata saaks. Ei aita siis politsei, ega mingisugune kaitsepolitsei, ega ka sõjariistuse jõud, kui rahwa meeoleolu walitsuse wastu pöördud, sest rahwas näeb niisuguses riigis korralagedust ja õiguse mõistmise puudust, ning siis wõib kergesti kommunismuse batsillus rahwa seas wõimule pääseda ja sellepärast tahan ma tähelpanu selle peale juhtida, et asi wäga tõsine on, ja abinõud enne käsile wõtta, kui hilja on.

W. Grigorjew (töer.): Отвечая депутатам Мартна и Ганзену я прежде всего отмечу, что возникновение Эстонской республики нельзя объяснить одним фактом удачной народной революции против старого порядка, как это делает первый из них, или „белой“, противобольшевисткой контр-революции, как это пытается доказать второй.

Перекройка карты Европы после мировой войны, возникновение новых, молодых государственных образований: Эстии, Латвии, Литвы и т. д. должны быть приписаны, главным образом, тому сознанию первенства права над силой, которое из кабинетов отдельных передовых мыслителей и государственных людей перешло в широкия народные массы.

Революции и контр-революции бывали много раз и на протяжении прошлого столетия. Но оне были и остались бы и теперь бессильными, если бы не массовое признание права народов на самоопределение, против которого оказались и оказываются бессильными всякие империалистические призывы и лозунги ..

Но этот же творческий дух новой, свободной государственности, это уважение и внимание к правам населяющих государственную территорию меньшинств должны были явиться началом новой эры в отношениях между властью и народом во всех частях нашей молодой республики.

И вот мой общественный долг народного депутата побудил меня заявить с высокой кафедры Riigikogu, что некоторые местные представители власти и административные чиновники Печерского края оказались не на высоте этих глубоко современных и демократических начал, положенных в фундамент основных законов эстонского государства.

Печерский край в пределах Эстии — это приграничная полоса в 70 верст длины и в 25 верст ширины с 68 тысячами душ населения, из коих по официальным данным около 40 тысяч составляют русские, 23 тысячи — православные эсты, — так называемые сету, а остальные жители — эсты-лютеране и латыши в количестве приблизительно одинаковом.

Нечего греха таить — в культурном и образовательном отношении наш край значительно уступает центральной Эстии. Но я считаю долгом здесь, с высокой кафедры Государственного Собрания, самым решительным образом протестовать против неоднократных, с известными, предвзятыми целями делающихся, газетных и иных, клеветнических попыток представить население русского Печерья, как каких-то полудикарей, как каких-то недееспособных, нуждающихся в постоянной административной и иной опеке, второсортных граждан нашей республики.

Все это — измышления, и притом заведомо ложныя, со стороны тех, кому выгодно создать в правительственных и парламентских кругах соответствующее настроение.

К этой тяжелой обстановке присоединяется еще значительная доза неумеренного и совершенно излишняго „административного усердия“ местных властей, часто совершенно не считающихся с новыми демократическими принципами центральной власти и воскрешающих в своих приемах

навыки и произвольные акты печальной памяти губернаторов и иных, больших и маленьких, агентов старого самодержавного режима.

Вот, например, — глубоко характерный факт. В Печерах, как известно, издается официоз „Печерский Вестник“. Я не могу ругаться за достоверность всех в нем появляющихся сведений. Но я абсолютно поручусь за то, что в нем не может появиться ничего неугодного начальству.

Не так давно приезжал к нам, на радость местного населения, представитель центральной власти, г. министр внутренних дел. В честь г. министра местные общественные деятели устроили банкет, где с полной откровенностью, встретившею с его стороны самый живой отклик, в своих речах изложили все наиболее важные и неотложные нужды местного населения.

Однако, в „Печерском Вестнике“, в единственном местном официозном органе, об этих желаниях и ходатайствах местных же русских людей — ни одного звука.

Очевидно, увы, „не понравилось“ местному начальству.

Еще один факт, многих волнующих.

Как известно, по Судебным Уставам Александра II. введшим и в законодательство Эстонской республики, лица, более образованные, в случае совершения ими каких-либо преступлений или проступков подлежат наказанию, более строгому, чем те, кто совершили проступок или преступление по темноте, невежеству и. т. д.

А вот в Печерском крае, в полную противоположность этим началам, не знающие эстонского языка демобилизованные солдаты были наказаны местными властями за нерегистрацию значительно строже, чем те, которые вполне владеют государственным языком, которые — более культурны, а следовательно, в большей степени, чем не знающие государственного языка, могли быть осведомлены о своих воинских и гражданских обязанностях.

Между тем, мне по моему положению депутата и человека местного вполне известно, что неисполнение этих обязанностей по регистрации и явке в большой степени объясняется оплошностью местных волостных и других должностных лиц, к которым являлись отпущенные по домам солдаты, и которые должны были разъяснить им их права и обязанности.

Дальше я мог бы подробно изложить те заключения, которые пришлось испытать частным реаль-гимназическим курсам в

селе Лаврах, причем курсы и до сих пор не могли быть преобразованы почему-то в настоящую, с правами реаль-гимназию;

Я мог бы еще более обстоятельно доложить высокому собранию о тех громадных убытках и разорении от войны, которые понесло население Печерского края в освободительную войну, и которые до сих пор все еще тщетно вопиют о возмещении со стороны государства.

В заключение считаю необходимым еще раз повторить с этой кафедры то мое убеждение, которым я закончу свой парламентский доклад.

Если бы все те средства, которые ныне тратятся бесплодно на административную опеку Печерского края, обращены были на нужды народного образования Печер, было бы значительно более пользы и чести и нашему Печерскому краю, и нашему правому, демократическому государству.

A. Weiler (töer.): (Üleüldine naer. Hüüe pahemalt poolt: Kas meie rühma wastu ka sõna wõtate?) Ega teie ilma ei jää. (Üleüldine naer.)

Lugupeetud rahwasaadikud! Meie rühmast ei oleks wist enam sõna wõetud, kuid mitmed asjaolud, mis kõnelejad ette toonud, sunniwad mind seda tegema. Kui kuulata neid, siis paistab silma, et suur osa kõnelejatest on soowitanud eelarwet mitte wastu wõtta. Ühelt poolt on selle poolt iseseiswad ja nende kaaslased kommunistid, teiselt poolt ka kristlased-sotsialistid. (Naer. W. Linnamägi (kristl.): Ma pole seda ütelnud.) Herra Linnamägi! ei ole olnud kodanlist julgust seda otsekohe wälja ütelda, laskis seda kaudsel teel mõista. Herra Linnamägi leidis põhjust ütelda, et meil moraal madal ja usuõpetuse peale pole eelarwes summasid ohwerdatud; ka algkoolides ei olewat enam usuõpetust. Wõin seal juures ütelda, et kõik hobusewargad ja murdwargad on usuõpetust saanud. Neid wargaid weel ei ole, kes usuõpetust pole saanud. (Naer.) Herra Linnamägi leidis, et kõrtside ja kõrtside wahel enam wahet ei tehta. Kõrtsid mõõdetawat kõik ühe mõõdupuuga. (W. Linnamägi (kristl.): Küll olete aga tark!) Kas ma tark olen wõi mitte, seda teie ei tea ütelda. (Üleüldine naer.) Miks iseseiswad ja kommunistid eelarwet tagasi lükkawad, seda näitawad herrade Wanja ja Piiskari kõned. Nad näewad, et eelarwe on rahandmine kodanlusele, mis kirstunaelaks

töolisteklassile. Edasi näeme sellesamas kommunistide deklaratsioonis, et eelarwe olewat kodanline kontributsioon.

On ilmas üks riik, kus töötatakse ilma eelarweta — see on nõukogude-Wenemaa. Selle maa kohta ütleb rahwasaadik Piiskar sõna-sõnalt, et seal töolisteklassi eest kõige rohkem hoolitsetakse. Igaüks, kes teist nõukogude-Wenemaal on käinud ja neid olusid tunneb, ka minul on juhus olnud seal olla, (W a h e l h ü ü d e d) peab ütleva, et ühtki niisugust riiki ei ole, kus töölise eest nii vähe hoolitsetakse, nagu Wenemaal praegu. Isegi imperialistlisel Saksamaal omal ajal mitte. Näitlikult öeldud, antakse Wenemaal tööliste leiwa asemel mingisugust saue ja wankrimääre segu ja piima asemel lubjawett. (W a h e l h ü ü d e d ä ä r m i s e l t p a h e m a l t t i i w a l t.) Piiritust seal igatahes töölistel ei saa, see on kommissaride jaoks. Kindel on, et seal oleks iga tööline niisama rõõmus kui mujal, kui piiritust natukese saaks. See on see riik, kus ilma eelarweta töötatakse. Seal ei usu juhtijad isegi enam oma riigi sisse. Sarnast riiki tahetakse ka meil maksuma panna.

Elmistes kõnedes on peaasjalikult puudutatud sõja-, kaubandus-tööstus-, välis-, ja siseministeeriumi. Ühelt poolt on nõutud suuri krediite sõjawäe ja kaitsepolitsei jaoks. Õigus, sõjawäes on halbtusi, kaitsepolitseis tuleb lubamata nähtusi ette. Nende juures peatab pikemalt rahwasaadik Kaarna, sellepärast ei hakka ma siin juures peatama. Kuid ei saa kuidagi mööda minna seisukohast, mida soowitawad iseseiswad sotsialistid ja nende kaaslased kommunistid, et kaitsepolitsei tuleks täiesti kinni panna. Rahwasaadik Piiskar ütleb, et meil olla sõjawäeline kaswatus sisse seatud, selle tõttu ei peaks tegewat sõjawäge olema. Rahwasaadik Piiskar teab väga hästi, et kui rahwas sõjalise kaswatuse on saanud, et siis enam tegelikku sõjawäge tarwis ei ole. Wenemaal pannakse sõjawäelise kaswatuse peale äärmiselt suurt rõhku; kuna meil kooliõpilased keppidega ringi käiwad, siis käiwad seal 12—13-aastased poisikesed otseteed püssidega ringi. (M. Martna (sd.) kohalt: Siin käiwad nad suurtükkidega.) Sealsete kätte ei wõi suurtükki anda, nad lähewad seal harilikult iseneest lahti. Seal pannakse sõjawäelise kaswatuse peale nii palju rõhku, et tööstuse õpipoisid wabastatakse kella 4 asemel kell 2 ja siis algab n. n. noorsoo klubides koosolek, kus alguses klawerimängu saatel tant-

sitakse fox-trotti ja cak-voke'i, ning siis algawad sõjawäe harjutused. 12—13-aastaseid poisikesi nimetakse seal frondijuhtideks, sõjawäe-ringkonna ülemateks jne. Meie igatahes weel niikaugel ei ole. (W a h e l h ü ü d e d.) Soowitaksin ka Teile, herra Gustawson, sinna waatama minna. Asi on seal niikaugemale läinud, et kui kommissaride walitsust hädaoht ähwardab, siis antakse püssid just nende põlwepikkuste poisikeste kätte. Mul on juhus olnud seda Peeterburi uulitsatel näha, et poisikene, kellel alles ninaalune niiske on, püüsigi käib. Igatahes on seal sellest seisukohast wälja mindud, et õiged riigitoetajad poisikesed on.

Edasi leiab herra Hansen, et olewat määratud suured summad Soome lihunikude toetamiseks. Soome lihunikka ei ole meil olnud. Herra Hansen'i seisukohast wõisid nad ju lihunikud olla... Igatahes wõlgname meie Soome abiwägedele tänu, ja meie kohus on igale soomlasele, kes Eestit kaitstes wigastatud saanud, abi anda. Niisamuti ei saa ma leppida iseseiswate seisukohaga siseministeeriumi asjus. See on õigus, et kaitsepolitsei juures on väga palju halbtusi, nende peale on õieti ka iseseiswad ise ja rahwasaadik Jans tähelpanu juhtinud.

Igapäew wõite „Edasi'st“ lugeda (W a h e l h ü ü d e d ä ä r m i s e l t p a h e m a l t p o o l t.), kes teile lähedal seisab, seda olete teie siit kõnetoolilt arutihti tõendanud, — et teie ülesandeks on Eesti iseseiswa riigi kukutamise ja meil nõukogude riigi sisseseadmise, mis meie rahwaenamusele wastuwõetaw ei ole. Arusaadaw, et see teile piinlik on kuulata, nagu Teile, herra Gustawson, seda mitmel korral olete ütelnud. (O. Gustawson (is.): Ma ei salga sugugi.) Wäga hea, et Teile ei salga. Arusaadaw on, et riigi kohus on, oma riiklise iseseiswuse eest hoolt kanda. Üht asja peab ütleva, kui meie kaitsepolitseis mäda ja halbtusi on, siis on tema ikkagi kümme kord parem, kui tsheka. Kui teie seda lähemalt kuulete, kuidas seal asju aetakse, siis tõusewad ka Teil, herra Gustawson ja Piiskar, ihukarwad püsti, ehk Teil, herra Piiskar, neid pea peal sugugi ei ole. (Üleüldine naer.) Ma arwan, et sarnased suured wäljaminekud erakorralised on, kuid nad on tarwis. (W a h e l h ü ü e: Teie omad olid wist?) Mina, kui tõsine ajakirjanik, pean inimest tundma ja igauhega läbi käima, niihästi Gustawson'iga, kui Stackelberg'iga.

Edasi on peatatud meie põllutööministeeriumi eelarwe juures. On iseloomulik, et selle peale ainult parem tiiv tähelpanu on juhtinud. Kõige pealt tähendas Saksa parteisse kuuluv rahwasaadik, et meie praegune maareform kuhugi ei kõlba, et tema ainult häda ja õnnetust toob eriti meie põllutöölistele, nii et nende häda ja õhkehüüded tõusewad üles taewa poole. Kui meie kommunistlisi lendlehti poleks lugenud, siis wõiks arwata, et need herra Stackelberg'i oma mõtted on. Kuid täpipealt sedasama, mis kommunistline landrat von Wanja ütleb, kordas omakorda Saksa parun Stackelberg. (Üleüldine n a e r.) Neis kõnedes ei ole midagi uudist: mõisade tükeldamine tarwis seisma panna, asja enam edasi ajada ei wõi, olla palju ülekohtu tehtud, ülekohtus peab ära lõppema jne. Sedasama mõtet, kuigi wiisakamalt, kordas rahwasaadik Laidoner. Tema ei ütelnud mitte otsekohe, et maareform kuhugile ei kõlba, waid seletas, et esimeses joones on tarwis tähelpanu juhtida mõisade soo- ja rabamaade peale, kõik mis peale selle, on kurjast, et meie peame summasedid määrama nende maade harimiseks. Kuid meie seisukohast on see enneaegne, meie peame nii kui enne ka praegu tähelpanu juhtima mõisasüdamete peale. Nii kaua, kui need ära tükeldatud ei ole, kui kõik maa ei ole rahwa kätte antud, peab meie esimene tähelpanu mõisasüdamete peale juhitud olema. (W a h e l h ü ü d e d.)

Edasi näeme meie kohtuministeeriumi juures peatades, et wangimajad liiga täis on. Seda ei salga keegi. Seda on pike-malt ära näidanud rahwasaadik Linnamägi, sedasama on omalt poolt kinnitanud ka rahwasaadikud Wanja ja Piiskar. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Kaarna rääkis ka sellest, teie oma mees.) Muuseas on siin ka juttu olnud kohtuposliinidest. Kui ma ei eksi, juhtis rahwasaadik Rei tähelpanu selle peale, et kohtuposliinid liig madalad. (A. Rei (sd.) kohalt: Ütlesin liig kõrged.) Wabandage, liig kõrged on. Õige, sellest rääkis rahwasaadik Strandman, et mõnesugused posliinid liig madalad on... Rahwasaadik Wanja tahab oma deklaratsioonis posliinid täitsa ära kaotada, olgugi, et tema kodanlist kohut ei tunnista. Tema näeb halbtust ja raskust selles, et waene tööline, kui temal kohtuprotsess ees on, kõrget posliini maksma peab. On küll üks maa olemas, kus kohut ilma posliinideta peetakse, kuid seal üleüldse protsessida ei saa, selles seisabki wahe. Seal on üksai-

nus kohtuaste, ja otsused tehakse ruttu. Seal tuntakse ainult kahte otsust, kas seinä ääre ehk kinni. Wabaks seal kedagi ei mõisteta, igatahes juhtub see wõimalus õige harwa.

Mööda minnes on siin ka räägitud meie toitlusasjast. Rahwasaadik Piiskar rõhutas oma kõnes, sõna sõnalt: „See on awalik saladus, et meil Eestis tarbeained ikka kallimad on, kui teistes maades.“ Igatahes, selle wäite lükkas juba rahwaesitaja Martna oma poolt ümber, kui ta ette tõi, et Inglismaal wõib saada kahe lõuna eest maksetawa summaga Tartus 28 lõunat. Kas see wahe nüüd just nii suur on, ei taha ma uskuda. Ma arwan, et siin igatahes wäljarehkendamises eksitus on juhtunud. Arwatawasti on Inglismaal arwesse wõetud diplomaatiline lõuna ühes Ungari punasega, kuna aga Tartus on igapäewane kodanline lõuna. (N a e r.) Ülepea on teada, et asi meil tarbeainete hindade mõttes kaugeltki nii hull ei ole. Kui meie vaatame Inglismaal ainete hinda, siis leiame, et seal sed ained on niisama kallid ja näeme, et herra Piiskar'i wäide mitte õige ei ole.

Edasi peatati pikemalt ka wälispoliitika juures ja wälisministeerium leidis õige tugewat arwustust rahwaesitaja Piiskar'i ja rahwasaadik Martna poolt. On kahtlemata selge ja mitmed kõnelejad on selle juures ka peatanud, missugusel wiisil ja missugustel teedel wälisministeeriumis asju aetakse, et seal palju puudusi on, jne. Kuid on ka selle peale tähelpanu juhitud, et need puudused endistest aegadest pärit on. Muuseas on ka see asjaolu imestamist äratanud, et wälisministeerium hulga arweid wälisrahas maksma peab. Isikud, kellel wälisministeeriumiga tegemist, panewad ka wäljamaa rahas oma arwed wälisministeeriumile ette. Et lugu nii on, näitab ka see, et rahwaesitaja Martna oma arwed wälisrahas ette on pannud, ning kulude katmist Schweitsi frankides, Rootsi kroonides jne. nõuab. Rahwaesitaja Piiskar teeb sellest järelduse, et kodanlus ei uskuwat mitte homse päewa sisse, kui ta wälisraha päewakursiga rehkendab. Kas kodanlus usub seda wõi ei, kuid selge on, et iseseiswad ise homse päewa sisse ei usu. Ma mäletan, kord pakkus herra Kruus ühte trükikoda müüa, mis olewat Rootsis, Rootsi kroonide eest. Ja kui ma herra Kruus'iga kõnelesin, siis rehkendas ta trükikoja hinna Rootsi kroonid päewakursi järele. Rahwaesitaja Martna juhtis tähelpanu selle peale, et meie oma wälisraha haldamist hoolelt oma asju ajawad ja riigi huwides

wähe ära teewad, nagu näituseks Saksamaalt waranduste wäljanõutamise asjus, mis okkupatsiooni ajal siit sinna wiidud. Herra Martna teab igatahes paremini, kui mina, sest et tema just wiimast asja Berliinis ajamas oli. (M. Martna (sd.) kohalt: Teie soovite määrada.) Edasi peatas rahwaesitaja Piiskar selle juures, et meie välissaatkonnad tulewad ära kaotada. Need olewat ainult kodanluse wälja mõeldud. Välissaatkonde ei olewatki tarwis ja asju wõida toimetada ka ilma saatkonnata. Kõneleja tõi ette, et meil neid sellepärast loodud, et teistes kodanlistes riikides on nad olnud, miks ei peaks nad ka siis Eestil mitte olema. Meie aga teame, et ka nõndanimeetatud proletaarlistel riikidel, muidugi proletaarlistel hanijalgades — on olemas välissaatkonnad. Ja need välissaatkonnad, mis nende omad, on igatahes suuremad, kui meie omad. Meil tarwitseb ainult Tallinnas nõukogude-Wenemaa saatkonda wõtta, siis näeme, et seal inimeste hulk 200 ligi ulatab. (Wahelhüüded iseseiswate riidadest.) Palkade üle ärme räägime, need on Teil paremini teada, kui mul.

Edasi on peatatud kaubandus-tööstusministeeriumi juures. Rahwaesitaja Laidoner nõudis kaitsetolle, kuid unustas aga selle juures ära, et kaitsetollid praegu enam see abinõu ei ole, mis tööstust kaitsema peab, kuigi rahwaesitaja Hansen toonitab, et meil were ja higiga tööd tehakse. Kui selle all töowiljakust mõeldud on, siis oleme werest ja higist weel kaugele. Üks asi on aga selge, et töowiljakuse mõttes meie vähemalt õhtupoolsetest naaberriidest palju järel oleme. Igatahes on see kindel, et meil töowiljakus 2 kunni 3 korda madalam on, kui mujal, iseäranis Öhtu-Euroopas.

Edasi puudutati haridusministeeriumi eelarwet. Rahwasaadik Jans leidis, et üheks puuduseks see on, et meil mitte omawalitsuse professori ametit ei ole. Aga, et isand Jans ennast selle koha peale kohase kandidaadi ei arwanud olewat, jäi küsimus lahtiseks. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Meie soovitame herra Weiler'i.) Ma ei tea, kumba kandidatuur küll soovitawam oleks, aga ma arwan, et mina igatahes mitte wiltsam pole, kui teie.

Edasi puudutas herra Martna riigikontrolli küsimust ja leidis, et riigikontroll meilt liiga suuri wäljaminekuid nõuab. Hiljem, kui temale meele tuletati, et kont-

rolliseadus on tema parteiseltsilise herra Oinas'e wälja töötatud, jõudis kõneleja otsusele, et herra Oinas on sellega tahtnud kodanlasi ninapidi wedada. Igatahes on kontrolliga lugu nii, et seal tõesti suuri kulusid tehtakse, otsustades nende summade järele, mis krediidina nõutakse. Kus wiga õieti seisab, ei tea, kuid üks on kindel, et asjad, mis suure käraga üles wõetud, hiljem soiku jääwad. Kas ei ole seal rewideerijad isikud oma ülesande kõrgusel olnud, wõi on muu wiga, selgeks teha sellekohaste andmete puudusel seda ei saa. (Wahelhüüe: Seal suured ninad ees.) Wäga wõimalik, et ka suured ninad on, kuid siis on tarwis neid wõlla wiia, aga mitte tõllas lasta sõita. (M. Martna (sd.) kohalt: Ma e.....) Mis? — Ei, meie läheme kahekesi üheskoos, herra Martna, kui juba läheme!

Rahaministeeriumi eelarwe juures peatasid muuseas ka rahwasaadik Ernits ja rahwasaadik Jans. Teine leidis, et ülekohtus oli Hutmacher'ilt 250.000-line kautsjon ära wõtta. Esimene rõhutas, et kui piiritust ei oleks olnud, et siis hoopis teist juttu oleks kõneldud. See on õigus, et kui piiritus meil nii suureks sissetulekuallikaks ei oleks olnud, siis oleks meie toon praegu kahtlemata kurwem olnud, kui see nüüd on. (Wahelhüüded pahemalt poolt.) Ega mina Ungari punast ei põlga, herra Martna, wõtan mõlemaid, kui hädasti tarwis on, ega tee ka niisugust nägu, nagu Teie, et ma teda põlgan.

Üle minnes asjaolude peale, mida lõpuks ette tõi rahwasaadik Linnamägi, kes leidis, et paremal pool sellepärast nii wäga ei pahandatagi, et meil riigistatud ettewõtteid palju on, arwan ma, et see neil ka tõesti mokka mööda on, et riigistatud ettewõtetes wõimalikult wähe tööd tehtaks. Kahtlemata on õige rahwasaadik Rei seisukoht, kes toonitab, et eelarwe juures tuleb enam wäljaminekuid sotsiaal-kultuuriliste ülesannete peale ja et see mitte ministeeriumide, waid palju ennem meie, seadusandjate, töö on. Kuid, kui seda tööd sarnaselt teostama hakata, kui rahwasaadik Linnamägi rühm, kes alati puudub, selleks eeskujuga annab, siis, arwan ma, käib see Riigikogul tõesti üle jõu.

J. Wain (sd.): Lugupeetud rahwasaadikud! Eesti wabariigi eelarwe arutamise puhul arutame meie ka Wene riigi olemata eelarwet, kuid mina ütlen, et seda olukorda, mis Wenemaal walitseb, ei pruugiks mitte meil niipalju wõrdluseks tarwitada.

Mina ei ole mitte ainult Wenemaal käinud, vaid seal ka elanud ja wõin teile ütelda, et Wenemaa praeguse kultuuri tasapinna juures pea ükskõik on, keda teie riigi etteotsa panete, kas Lenin'i ehk tsaari, rahwas nälgib endiselt ikka, sest juba oma hingeelu poolest on weneinimene sarnane, kes üldse homse päewa peale ei mõtle. Ka Tallinnas on praegu terwishoiu peawalitsuse teadete järele 100 tiisikushaiget nälgawat last.

Tahaksin peatada selle juures, kuidas meie pahempoolsed naabrid küsimust käsitawad. Kui rahwasaadik Gustawson arutab sotsiaaldemokraatide seisukohta kaitse-sõja suhtes, siis on mul selle kohta ütelda, et sotsiaaldemokraatide seisukoht kaitse-sõja asjus alati selge on olnud. Meie ei leidnud wõimalikuks Eesti wabariigis, Eesti töörahwa huwide seisukohast välja minnes, kaitse sõda eitada, niikaua kui Öhtu-Euroopa proletariaat enese juures sotsialistlist korda ei ole sisse seadnud, sest meil tuleks wõidelda mitte ainult oma kodanlusega, vaid ka Öhtu-Euroopa kodanlusega. Kõrgema kultuuriga Öhtu-Euroopa käigu ka sel alal meie ees. Nähtawasti ei ole ka parteiseltsimehe Gustawson'i waated rahwaesitaja Abramson'ile wõimalust keelanud uhkustada, et ta kaitse sõjast osa wõtnud.

Mis puutub sellesse, et minu seltsimees M. Martna siin demokraatlist korda väga ülistanud, siis peaksite teie teadma, mida arwame meie demokraatlisest korrast ja kuidas hindas demokraatlist korda teie seltsimees Hans Kruus, kes poliitilisest tegevusest nähtawasti loobunud, wõib olla samadel põhjustel, kui Semper. Peab järeldama, et teie oma partei ajalugu liiga vähe tunnete. Igatahes on demokraatline kord arenewale proletariaadile väga kallis asi ja tema eest tuleb hea seista. (Pahe-malt poolt: Mida Teie tahate Kruusi nimetusega ütelda?) (A. Weiler (tõer.) kohalt: Külapei-sed juba mõistawad, kui teie aru ei saa.) Lugege maapäewa protokolle, siis mõistate.

Mis puutub maareformisse, siis ei saa teie selles asjas Wenemaad sugugi eeskujuks seada, sest seal oldakse praegu sotsiaalselt pinnalt ära nihkunud. Ma ei ütle kaugeltki mitte, et maareformiga meie partei lõpusihtidele ligemale läheme. Seda uuendust ellu wiies on välja mindud rahwuskultuurilisest seisukohast, talitades

wastawalt elu reaalnõuetele, nagu Lenin'gi seda teeb. Teie püüate olla seisukohtadel, kust Lenin ammu ära nihkunud; meie oleme seal, kuhu tema alatasa läheneb. Tähen-daksin weel ühte, et ei maksaks teil nii väga keksida sellega, et teie tööliste seisukohal olete. Teil ei ole mingisugust ab-soluut kindlat tõendust, et just teie seisukoht see ainus õige on. Teile ei ole arusaadaw, kas on õige Kroonlinna wõi Peeterburi seisukoht, sest mõlemad tõmbawad suurtükilukku ja tunnistawad endid kol-manda internatsionaali poolehoidjaks. Samuti ei tea teie ütelda, et need 98% Peeterburi wabrikute töölistest, kes kommunistid ei ole, ka sotsiaaldemokraadid ei oleks. Teadupärast on aga, et seal 2% kommunistid on. Seda ei kirjuta mitte „Postimees“, „Päewaleht“ ega ka „Sotsiaaldemokraat“, vaid kommunistlised lehed ise. Teie seltsimees Bleiman ütles, et teie partei sellel seisukohal asub, mis 1918 a. õigeks tunnistati. Peaksite ometi aru saama, et need seisukohad paberlised on. Ma pean ütleva, et naaberparteid ikkagi waenulikud on (J. Piiskar (is.) kohalt: Miks teie seda Jansile ei ütle?), sest nende wastolud tungiwad küsimuste peensustesse. Sellepärast arwan, et herra Gustawson'il prowokatsioonist rääkida ei maksa. Kui teie räägite kodanluse huwide kaitsemisest, siis ütlen ma teile, et teie puhastage enne ära oma partei keskkomitee ja waadake, et partei keskkomitee liige Bleiman ennast kodanlusega liiga ligidalt ei seo; kui teie soowite, siis wõin ma teile selle kohta pikemalt rääkida.

Herra Weiler'ile ütlesin, et see kiituselaul, mida Soome abiwägedele lauldakse, on liiga liialdatud. Ma wõin teile ütelda, et abiwäed on need, kes sõjapidamist takistawad; kui teie seda uskuda ei taha, siis wõiks teie sellest küsida sõja eriteadlaselt. Soome wäed tõid meie wägede sekka küllalt korralagedust, mille all meie wäed praegugi osalt kannatawad. Niisama-sugune asi oli Hispaania wabatahtlikkudega Napoleoni sõdades.

Peatan natukene eelarwe juures. Komisjon ei olla suutnud eelarwes sutremaid muudatusi teha, mispärast eelarwe enam-wähem samasugusena komisjonist tagasi tuli, kui ta sinna läks; ainult umbes ½ miljardi wõrra on teda kärbitud. Kuid sel-legipärast tuli ta küllalt suur välja. Seda ei saa siiski mitte komisjoni arwele kirjutada, vaid siin on juured palju süga-

wamad. Eelarwekommissjoni wõmupiirides ei seisa koosseisude kärpimine. Suureks eksisammuks peab pidama parteide seisukohta, kes walitsusele andsid omal ajal wõimaluse koosseise kinnitada. Need koosseisud ei saanud walitsuse ega ministriumide poolt läbi waadatud, waid neid töötasid wälja üksikud toimkondade juhatajad ja nad ei ole sugugi ühetaolised. On olemas asutusi, kus ühe ja sama töö peal ühes kohas tööle wastaw arw ametnikka tööd teeb, kuna teises asutuses see arw $1\frac{1}{2}$ kuni 2 korda suurem on. Neid koosseisusid peab tingimata ümber muudetama, ja niisuguseks nagu nad praegu on, nad kuidagi jääda ei tohi. Kuid olgugi, et koosseisud suured, pole meie walitsuse asutused end siiski siduda suutnud. Nii müütas riigiwaranduste ülewõtmise komisjon Wiimsi rannas Wene walitsusest mahajäänud barakkisid ja seltsamal ajal ehitas sõjaministeerium omale seal uusi. Nii et üks ei pakkunud neid müüa, ega teine ei küsinud neid osta. Barakid olid aga just sõjawäe jaoks ehitatud, ja oleks pidanud ka sellepärast sõjaministeeriumile kõlbama. Samuti on meil näituseks telefoni alal, — see on wõrdlemisi wäikene küsimus — sõjaministeeriumi ja teedeministeeriumi all olewate telefoni walitsuste wahel hammaskoogu wedamine. Sõjaministeeriumi eelarwe arutamise puhul teatati seal poolt, et „kui teedeministeeriumi posti ja telefoni peawalitsus ei annud meile omal ajal kaabelit, siis meie nüüd temale ka ei anna.“ Niisama ehitati näituseks Männikule laskemoona ladusid, kuid ei saadud kuidagi moodi raudteewalitsuselt, wõi teedeministeeriumilt, rööpaid. Kaubeldi ja kaubeldi ja weeti telliskiwa hobustega mööda liiwa. Kui palju telliskiwa niwiisi wankritega wedada jõuab, see on üks wäga problemaatiline küsimus. Mina arwan, et üle 10 telliskiwi waewalt sinna peale panna wõib, sest et isegi tühja wankrit weab hobune juba suure waewaga. Ja niimoodi kulutati suur summa ära. Paberid käisid aga ühest asutusest teise ja kui wiimaks rööpaid lubati, siis ei saadud neid mitte Nõmmelt, waid Aegwiidu jaamast. Ja seal tuli wälja, et need raudteerööpad olid mingisuguse turbatööstuse käes, kellel nende kohta leping oli, nii et neid seal ikkagi ei saadud. Nii pean ma üttelema, et Riigikogul see tähtsus oli, et kui alamkommissjonis asjakorraldajail õieti pead pesti, siis wiimaks ometigi rööpad leiti. Mõnes teises kohas ei ole peapese mine mitte mõjunud, näituseks ehituste

juures ei tehta mitte kindlaks tingimisi, kui ehituse remonditööd wälja pakutakse, waid kuulatakse ainult wälja, et üks on parandada, et ahi on tarwis korda seada, et põrand on remonteerida ja siis lae juures mingisugune korraldus teha. Kui aga ükskord tööd on wälja pakutud, siis hakatakse natukene haawal nõudma, missugused need parandused olema peawad. Kui mees hea on, siis saawad need remondid ehk weel wäikesed, on ta aga tüür, siis on see remontide tarwidus palju suurem. Selle läbi oleme jõudnud seisukorrale, et soliid ettewõtted enam riikliste tööde wäljapakkumistest osa ei wõta, sellepärast, et ei taha pärast neid tingimisi ja wõib olla ka määrimisi. Hiljuti lugesin lehest, et Walgas on wälja pakkuda üks niisugune suurem töö, mille jaoks sõjaministeeriumil 1921 a. eelarwe summad on üles wõetud. Selles wäljapakumises on öeldud, et on parandada põrand, ahi ja katus. Kuid kas seal katusele üks uus laast tuleb panna, wõi rohkem, see oleneb muidugi sellest, kes selle töö wõtab. Seal ei ole see peapesu jällegi mõjunud, ja riigi waranduse kokkuhoidmisest ei wõi seal juttugi olla. Sellest kokkuhoidmisest on meil juba palju räägitud, ka meie eelarwe puhul. Ma pean üttelema, et mina selle kokkuhoidmise sisse kunagi uskunud ei ole. Wõtame riigikontrolli, millest siin jutt oli. Tema koosseis on ainult erakorraliste aegade pärast nii suur. Soomes kulütatakse kontrolli peale palju wähem. Kuid suurendati seda koosseisu inimestega, kes nende tööde peale sugugi ei passinud. Ma tuletan seda aega meele, kus herra Einbund riigikontrolöör oli, ja kus riigi kontrollnõukogusse lasti isikuid, keda kontrolli enese andmete põhjal kohtulikult süüdistati. Nii ettewaatomata oldi isegi nende suurendustega. Kuid riigikontrolli kohta wõiks ütelda, et ta praegu mitukümmend inimest wähem on, kui 1920 a. Niisamuti on lugu ka wälissaadikute palgamääramisega, kuna ka seal kokku hoitud peaks saama. Meil on aga ka juhtumisi, kus wäga kokkuhoidlik ollakse. Nimelt puuduwad meie eelarwes koolimajade ehitamiseks krediitid täiesti. Kui ei ole mitte kindlat kawa uute koolimajade ehitamise jaoks, siis ka krediiti lubada ei saa. Kuidas ehitada ja kuhu ehitada, selle kohta peaks Riigikogul olema wõimalus sõna wõtta. Mispärast aga ei ole see kawa wälja töötatud? See küsimus tahaks lahendamist. Sellega on siis rahwa haridusküsimus üks

ala, mille juures kokkuhoidlik oldakse. Teine niisugune on hoolekande ala. Hoolimata sellest, et meie oleme osa võtnud ilmasõjast ja võitlusest riigi iseseiswuse eest, et meil inwaliidide on hoopis suuremal määral, kui Soomemaal, sest seal oli ainult kodusõda ja sellega hoopis vähem ohwrid, on meie inwaliidide peale vähem tähelepanu pööratud. On tehtud wahe ilmasõja inwaliidide ja Eesti-sõja inwaliidide wahel, ja see wahe on õige suur. Meil ei ole sõna täpisele mõttes just inimesi lastud nälga surra, waid silmamoondamiseks on nende heaks ikkagi midagi tehtud. Ilmasõja inwaliid, kes absoluut töowõimetu, saab praegu abiraha, mille maksimaal summa 250 marka, Eesti-sõja inwaliid saab rahast wist 3200 marka kuus. On katsutud, õigust ütelda, inimestest lahti saada. On inimene töowõimetuks tehtud, antakse talle sarnane summa ka kätte, elagu kuidas tahab. Et aga inimesele endisi töowõimalusi anda, sel alal pole peaaegu midagi tehtud. Ma wõiksin tuua näituseks Saksamaa. Seal ei ole mitte wälja mindud seisukohast, et tarwis on inimesele, kes sõjas oma tööjõu kaotanud, wõimalus anda seltskonna wõi ühiskonna kulul enam-wähem endiselt ära elada, waid seal püütakse inimesele anda wõimalus iseenele ülespidamist teenida. Selleks on loodud koolid ja warjupaigad, et sõjainwaliidid wõiks oma terwisele wastawat tööala ära õppida. Ja Saksamaal tullakse inwaliidide poolt sellele väga heatahtlikult wastu. Ma pean ütleva, et meie inwaliidide enesetunne sellega väga rahuldatus saaks, kui neile ka wõimalus antaks oma tööjõudu sel tööalal ära kasutada, millele tema tööjõud weel wastab. Tehti katset sellega, et anti juukselõikajate töökojad tarwitada. Inwaliididel oli warjupaik Tallinnas Tõnismäel. Kuid maja müüdi fiktiivselt Schweitsi saatkonna liikmele. See hakkas peale käima, et antagu maja kätte, ja seda tehtigi. Wiimane aga andis maja endisele omanikule tagasi. Nüüd hakati uut korterit otsima, kuhu inwaliidide warjupaika asetada. Leiti Wiru tänawal Leeri tantsukool, mida ka rekwiireerida kawatseti. Kuid meil arwati, et tantsukool ikkagi väga tarwilik asi on, ja teda wälja ajada ei wõi. Pärast seda paigutati inwaliidide kodu Magdaleenumi majasse, Tondi ligidale. Kujutage nüüd omale ette, kui wigased inimesed sealt peawad linnas õppimas käima hakkama. See on igatahes blamaash. Siin ei ole tahetud seda kätte saada, et inwaliidide eest tar-

wilisel määral hoolitseda. Sellel alal oleme meie õigelt teelt ära nihkunud. Mujale aga on lubatud summasid, kuhu neid mitte nii hädapärast waja ei ole. Metsade peawalit- susele on pakutud summasid ja öeldud: „Wõtke, wõtke, muidu teie läbi ei saa.“ Meie sõjawäe kohta arwatakse, et ka tema eelarwe väga suur on. Kuid ärge arwake, et meie sõjawägi nende summade tõttu nii väga hästi warustatud on. Kui sõjaminis- teerium summasid tarwitab, siis ei tähenda see weel seda, et kõik saadud on. Näitu- seks ei ole paljudel, kes märtsikuul mobi- liseeritud said, riideid, ja selle tõttu ei saa nemad kasarmust wälja tulla. Siin on süüdi see 50.000 ülikonna ostmine. (M. Martna (sd.) kohalt: Kust need osteti?) Nad osteti Inglismaalt. Ka puuduwad sõduritel jalanõud. Ja süüdis- tussasjad jääwad siiski tihtipeale seisma. Riigikontrollil ja teistel kohtutel on akti- sid, mida tarwitada ei saa. Niisamasugune akt on ka 26 küsimuses. Kusagil peab olema barjeer, kust kuidagi üle ei saa. Ma wõin korjata ainult oma partei wanema seltsi- mehe Martna sõnu, kui ta maatöölise kong- ressil ütles, et kui Hellat süüdlane peaks olema, siis ta üles puua tuleks. See oli muidugi miitingukõne ägeduses öeldud, sest meie partei surmanuhtlusega kunagi väga nõus ei ole. Ma wõin aga ütelda seda, et kui süü 26 asjus Hellat'i peale saaks ajada, siis see protsess wist juba ammugi lõppenud oleks. Kuid, teda kui süüdlast ei leita ja selles asjas on sotsiaal- demokraatide kahtlustamine äärmise pa- hema tiwa poolt teile väga kasulik. (Wahelhüüe paremalt poolt: See ei ole nii.) Mina aga ütlen, et see nii on. Teie ju kommuniste nii tõsiselt poliitiliselt ei wõta, kui sotsiaaldemo- kraate. (P. Abramson (is.) kohalt: Tsitereige Martna sõnu Siioni wahtidest. Naer.) Ma tahaksin rää- kida sellest 50.000 ülikonna ostmisest. Ing- lise intendantuuri seadustes tuntakse kolme järku riideid: täitsa uued, kandmiseks kõl- bulikud ja kolmas jagu — kõlbmatud. Mis meie sõjawäele osteti, pidid kandmiseks kõlbulikud olema. Kõlbmatad aga on in- tendantuuri poolt meelega lõhki kistud ja noaga läbi torgitud, et wõimatuks teha nä- rusid, mis kalewibabrikutesse antakse, kõlbulikkude ülikondade asemele panna. Need meelega närudekskistud werised üli- konnad osteti siis kõlbulikkude pähe. Kuid ka kõlbulikkude kohta tuleb küsida, kas praegu, kus niipalju elektrit õhus on, meie

sõjawäele niisuguseid riideid anda võib, kus kraed higised ja veel mõned muud defektid juures. (Pahemalt poolt: Need olid tarwilised paberitööstusele.) Meie teada ajas Puhk neid asju. Aga pärast selgus, et 50.000 ülikonda müütas keegi Goldarbeiter. (Wahelhüüe: Herra Strandman'i isiklik sõber. Mis herra Weiler selle kohta ütleb? — A. Weiler (töer.): Igaühe isiklisi sõpru ma ei tunne.) Ma awaldan teile ühe „diplomaatlise“ saladuse: lepingumurdmine läks ainult selle tõttu hästi, et see materjaal Inglise intendantuuri ladudest õiget teed ei tulnud. Kui selgus, et Inglise intendantuuri sellest midagi ei tea ja asi ähwardas Inglise kohtuwõimudele teatawaks saada, siis öeldi, et korjake oma tuhanded naelad ja minge Eestimaale tagasi. Kuid ma juhin rahwasaadikute tähelpanu ühe iseäraliku nähtuse peale. Ostetakse 50.000 ülikonda, millest jätkuks ligikaudu kolme aasta peale; ja ei leita kedagi saata neid wastu wõtma. Kui on tarwis Verduni linnale wabadusristi saata, siis jätkub küllalt inimesi. Selle risti wiimiseks jätkus terve saatkond, aga 50.000 ülikonna wastuwõtmiseks ei leitud inimest. Ma ütlen, et walitsusel ei sündinud selle operatsiooni ajalugu mitte teadmata. (Wahelhüüe: Ostjad wõisid protsenti saada.) Wõisid ka suurema osa maksetawast summast saada, sest ostetud weriste kaltsude õige wäärtus on kaubeldud summast ainult protsent. (Naer. J. Uluots: Siis wõiks õige protsess algada.) Herra Puhk'i wastu on ta alanud. Goldarbeiter'iga ei ole protsessida, kui meile raha kätte anti.

Siis on ala, kuhu heldesti raha antakse, heldemalt kui sõjawäe peale. See on politsei ala. On tarwis politseile mõök; kui neid ei ole, siis antakse kortikud, wõetakse merewäelt kortik ära ja antakse politseile. (A. Weiler (töer.): See on ju ükstakõik, kellele antakse, ainult Riigikoguliikmetel pole seda tarwis.) Oleks herra Einbund siin, ma ütleksin talle ühe komplimendi. Hiljuti wabastati ametist 2 jaoskonnaülema, kelle jaoskonnas peksmisi toime pandi. Kuid midu tehtakse kõik politsei hõlbustuseks, unustades kodanikka. Wõtke näituseks eeluurimise wangimaja; ma elan seal ligidal ja olen tähele pannud, et nüüd, juulikuus, aknad wõõbatud on. Wangima-

jas, kus kolm-neli korda enam inimesi kinni peetakse, kui Wene ajal, oleks terwislistes huwides päike wäga tarwilik; kuid et eeluurimise all istujad mitte aknast wälja ei saaks waadata ega möödaminejatega pilkusi wahetada, ja et wahisoldatil poleks tarwis möödasammujaid kiirem edasi saata, wõõbatakse aknad ära, et politsei mureta oleks ja rahulikult magada wõiks.

Nimetasin, kuidas meie ehituste wäljapakkumine sünnib. Nüüd ka ostmisest. Herra Amberg on inseneer ja tema, kui inseneeri, sõnu wõin ma julgesti korrata; tema ütles riigiwanema maja kohta, et seda maja selle hinna eest ei oleks mitte wõinud osta. On riik wildakile rajatud, siis peab ka riigiwanema maja wildakil olema, see on meie riikluse embleem. Muist liiwa-peal, muist kalju peal, nõnda olla see maja ehitatud; aga nüüd olla wajumise aeg möödas ja ta jääb wildakile, kuid seisma, kuigi ehk ühelepoolele wäike tugi tuleks panna. Kui Asutawa Kogu wanematekogu otsustas riigiwanemale korterit anda, ei mõeldud 35 toalist korterit muretseda, liiategi niisugust wana majalogu osta. Ma arwan, 7, 8 tuba, noh 10 tuba, sellest oleks juba küll olnud. Maja, mille walgustamiseks riigi poolt praeguste hindade järele 400.000 marka aastas tarwis läheb, on wäga peaministriilik.

Samuti olewat meie saadikud wäljamaal wäga saadikulised, kuid nad wõiks oma diplomaatliste kogemustega natukene kitsamalt seal elada. Meie ministrid ja peaministrid ei ole oma eraelus ka suure luksusega harjunud, aga riigi arwel kulutawad nad mitu korda rohkem. Kui jutt oli korteritest, siis oli teada, et ilma selleta esitada ei saa. Ilma esituse summadeta ei saada ka läbi. Üks kõneleja tähendas, et isegi Petseri maakonnawalitsus olla esitanud, ja nõukogude-Wenemaa esitawat ka, mispärast ei peaks siis meie esitama. Minu arwamise järele peaks esitamine selleke olema, et peajasjalikult wäljamaalastele, kes meie riigi loomise ajajärgul kaasa aitasid, olemist meie juures wõõrsil mugawaks teha. Meie teame aga, et wäljamaalased, kui neil saatkonna majas ruumi ei ole, on õieti halwas seisukorras. Meie peaks oma sisemise korra nii muutma, et kui see wäljamaalane rautilt wõi pidusöögilt ära läheb, tal ruum oleks, kuhu minna. Aga meie teame, et meie wõõrastemajades öörahu leida ei ole. Prantsusmaal wõõrastemajades on kella 10 wõi 11-st täieline

öörahu walitsemas, kuna meil seda leida ei ole. Läheb meie wõõras oma tuppa, siis juhtub tal õnnetuseks kõrwal toas seltskond, kes jooma ja prassima hakkab; karjutakse, trallitakse, on müra ja kära, tehakse muusikat ja halwemal juhtumisel riieldakse; ühe sõnaga, kestab kära kella 3—4-ni kõige oma kultuuriga. Kui väljamaalane teisel hommikul edasi peab sõitma, siis ütleb ta küll, et wõtaks Eestit kõige oma kultuuriga. (W a h e l h ü ü e : E i t e h t a w a h e t k ö r t s i j a k ö r t s i w a h e l !) Meie peaks oma juures korra looma, peaks paremad tingimised väljamaalastele looma, siis waataks nad meie peale ehk palju paremini. Sõjaajal anti esituse peale sõjaministeeriumile suured summad. Siis pidas mõni sõjaministeeriumi adjutant oma kohuseks need summad seal-samas kõrwal toas maha esitada.

Tahaksin tähendada veel ühe asja peale, mille kohta komisjon ettepanekut veel ei ole teinud, see on nimelt, autode küsimus. Peab ütleva, et meeleolu, mida autodega loodakse, peab rahwaesituse tähelepanu leidma. Autod olewat ametkondadel ka välisesituse tarwis. Meie näeme aga, et pühapäewiti sõidetakse, seltskond istub auto peale, sõidab riigi autoga 10 werstad maale, peab seal oma, kuidas seda nüüd nimetada, pikniki, (W a h e l h ü ü e : P i l l e r k a a r i !) noh, pillerkaari; ja kui küsitakse, kus käidi, siis öeldakse — rewideerimisel. Kui aga pärast küsitakse, kuidas seal ja seal kohal asutused töötawad, siis waadatakse sulle ammuli suuga wastu, midagi ei teata ja öeldakse: „Pöörake selle ametniku juure walges pükstes, see teab.“ Niisugune seisukord ei ole loomulik.

Lõpetades ütleksin ma veel seda, et meie ei tohiks mitte ainult käsitada summade küsimust, waid peaksime käsitama meie moraalkapitaali küsimust. Seda moraalkapitaali, ma pean seda isiklikult ütleva, on meil kahjuks liiga vähe. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : S e d a p a n g a s t e i s a a .) Meie riikluse sõpru oli igatahes sõja algul palju rohkem, kui neid nüüd on. Selles on süüdi just need esitused wõõrastemajades, prassimised, autosõidud jne. Wõib olla, nad ei mõju nii palju riigi eelarwe peale, aga rahwa psühholoogia peale awaldawad nemad suurt mõju. Need autosõidud ja teised sündmused on meie rahwa usku riikluse sisse kõigutanud, palju enam, kui seda rahaliselt olla pruugiks. Iseäranis tähtis on selle juures veel meie barjeeride küsimus, mille

taha kõik suuremad protsessid seisma jääwad. Niikaua, kui meie püüame wäikseid wargaid, niikaua kui meil karistatakse wäikseid kurjategijaid, kuna teatud jagu suuremaid protsesse seisma pannakse ehk lihtsalt ära lõpetatakse sellepärast, et protsessis on segatud teatud tegelased, niikaua häwitame oma rahwa hinges õigustunnet, häwitame seda moraalkapitaali, mille peale meie õieti riiki ehitama peame. Meie peame katsuma nii kaugele jõuda, kui wanasti Saksamaal oldi, kus mölder teadis, et ta kuninga wastu kohtus õigust leiab. (J. Piiskar (is.) kohalt: Eestlased ei jõua iial nii kaugele.) Kui meie nii kaugele ei jõua, et rahwas kindlasti teaks, et kõik seaduse ees ühewäärilised on, siis kaswatame ainult kommunistisid, ja need summad, mida meie nüüd politsei peale välja anname, on maha wisatud raha. Kohtuaparaadi wäärtuse tõstmine ja kohtule wõimaluse andmine, ilma mingisuguse surweta õiguse walwel olla, see on tõesti asi, mille juures meie väga tõsiselt peatama peame.

Ma pean veel peatama ühe asja juures, millest isiklises kõnes öeldi, et wäiksele asjale ei maksa suurt tähendust anda. See on nimelt aktide põletamine. See aktide põlemine on igatahes iseäralik nähtus. (J. Kana (töer.) kohalt: E i o l e p ö l e t a t u d , o n j u b a o s a l t ü l e s l e i t u d .) Noh siis on see aktide kadumine. Igatahes ma ütlen, et niisugune nähtus õigluse tunnet ei tõsta. Wõib olla, meie riigiasutustel ei ole mitte raudkappisid ega kindlaid arhiivisid. Siis tuleb raudkappide ja teiste sarnaste asjade jaoks tarwilisi summasid eelarwesse wõtta, tuleb neid muretseda. Siis võib kindlasti ütelda, kui niisugune juhtumine kordub, et meil põletamisega, aga mitte põlemisega tegemist on, rahwa seas ollakse igatahes sel arwamisel, et siin põletamisega tegemist on.

Lõpetades ütlen veel, et meie ja minu parteiseltsilised ei ole seda eelarwet mitte wõrrelnud eelarwega, mida meie tulewikus sotsialistliku korra juures näha tahame, waid oleme seda wõrrelnud eelarwega, mis praegu teistes kodanlistes riikides on. Ma ütlen veel, et ka kodanlises õiguslises riigis on kodaniku moraal tarwilik, kuigi ta sotsialistliku riigikorra juures veel tarwilikum on. Ma tahaks loota, et kauem kodaniku moraal aluseid ei õõnestataks, waid et kodanisel korral seda kapitaali oma järeltulijale pärandada oleks.

4. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra kindlaksmääramine. Juhataja **A. Kerem:** On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) Ühe hääle wastuseisemisel on see ettepanek vastu võetud. Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku aja kohta? (Hüüded: Täna kell 5.) Ettepanek

on tehtud täna kell 5 p. l. Panen hääletamisele ettepaneku, et järgmine koosolek täna kell 5 p. l. peetaks ja päewakorda võetakse jälle riigi 1921. a. eelarwe. (Hääletatakse.) Loen selle ettepaneku vastu võetuks. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2 päewal.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Kerem.**

Abisekretäär **W. Pezold.**